

Nomadism: An Interpretation of the Urban Social Resilience Model with a Meta-Synthesis Technique

Tayebe Akbari¹, Mahmud Rezaei^{2✉}, Pakzad Azadkhani³

1. Ph. D Student of Urban Planning, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
E-mail: tayebhakbari34@yahoo.com
2. Associate Professor, Department of Architecture, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
✉ E-mail: Mahmud.Rezaei@iau.ac.ir
3. Assistant Professor of Geography, Urban Planning and Architecture, Bakhtar Ilam Institute of Higher Education, Ilam, Iran
E-mail: d.rp.azadkhani@bakhtar.ac.ir

How to Cite: Akbari, T; Rezaei, M; & Azadkhani, P. (2024). Nomadism: An Interpretation of the Urban Social Resilience Model with a Meta-Synthesis Technique. *Geography and Development*, 22 (76), 93-126.

DOI: <http://dx.doi.org/10.22111/GDIJ.2024.42481.3405>

Received:

24 May 2023

Received in revised form:

13 March 2024

Accepted:

11 May 2024

Published online:

24 August 2024

ABSTRACT

The concept of nomadism or nomadic society, aside from its philosophical aspects, represents a human network in which adaptive, capital, and disciplinary processes and actions give rise to powers that are different from sedentary societies. These capabilities have provided an opportunity to reevaluate the concept of social resilience based on migration. In light of social crises and inequalities over many years, social resilience models are being reinterpreted for effectiveness. This research aims to create a model for social resilience in nomadism by comparing rhizomatic and Eastern approaches. In this research, we used the Grounded Theory Method to interpret a model by triple coding 42 events into 28 concepts, 8 sub-categories, and 3 main categories. We also employed the meta-synthesis technique to screen sources, examining related texts from a reliable database between 1990 and 2021 in five steps. The concept of social resilience, as understood through the lens of nomadism, encompasses three main components that can be viewed in terms of adaptability and practicality. The first component is "adaptation," which depends on social, cultural, economic, and environmental activism. The second component, "social capital," is not about luxury or appearance, but rather about internal knowledge, innovation, and willingness to take risks. The third component of the proposed model is "governance," which is associated with factors such as institutional capacity building or participation. This indicates a type of governance that involves taking action rather than simply existing. Original social concepts such as nomadism have deep semantic significance and complexity, which can be linked to contemporary social models like resilience. By deeply considering fluid concepts like migration and incorporating the perspectives of different experts, it is possible to gain a modern understanding of social models.

Keywords:

Nomadism,
Social resilience,
Adoption action process,
Social capital,
Governance.

© the Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

1. Introduction

Nomadism has long been the answer to coping with successive crises, consciously and unconsciously, through constant but fleeting adaptation to the place in each present moment. Nomadic thinking, unlike sedentarism thinking, emphasizes the concept of horizontality and the negation of hierarchy. For Bedouins, there is no starting point or destination target. Rather, the passage per se appears as both the destination and starting point. In other words, multiple formations or paths are considered the highest and only priority of the nomad. This idea of nomadism carries a social-meaning load from two aspects, which is rarely discussed in "social resilience in the city": On the one hand, it is semantically or philosophically conceptual "fluid". A thought that has been explained in Islamic philosophy from Sheikh Eshraq centuries before Ibn Khaldun to Mulla Sadra centuries after him. Khaldun listed three aspects of adaptability, non-luxury and durability of urban

development before nomadism, which are all aspects of "becoming" versus "being" and in the form of concepts such as fluidity, substantive motion, unity in multiplicity, continuity and even fractal complexity entered into the discussions of architecture and urban planning or design discourses (El-Kholei, 2019: 1; Rezaei, 2022:22). However, this meaning has not been reviewed with the concept of social resilience, which itself has the meaning of compatibility and adaptation. On the other hand, in human sciences and sociology, migration is a capability of the network of human activism that has a process of adaptive, capital and disciplinary action. Features that are related to the concept of resilience. These two socio-semantic dimensions provide the capacity to review the concept of social resilience based on migration, which has not been interpreted so far despite social crises and inequalities. These capabilities have been discussed in design theories, recent urban and spatial issues in the form of concepts such as process-centered theories, emergence methods, fluidity, flow, substantial motion, unity in plurality, continuity and complexity, and even fractal (Rezaei, 2021a:11-24 and 2014: 194-204; Marzi et al., 2024: 71; Mehrafza et al., 2023a: 2 and 2023b: 4). Social crises and inequalities in recent years in the world and in Iran indicate the need to reinterpret social resilience models in a more effective way. Such a matter is set up by raising the question of how to conceptualize social resilience with the idea of nomadism in this research. Apart from the philosophical capabilities in the concept of nomadism, the nomadic or nomadic society represents one of the human networks in which adaptive, capital and disciplinary processes and actions cause the emergence of powers which differ from urban areas. These capabilities have provided an opportunity to review the concept of social resilience based on migration. This may trigger the migration of creative, genuine, and youthful communities to reproduce based on knowledge, thereby stimulating urban revitalization (Mohseni and Rezaei, 2023: 81; Akbari et al., 2023: 100; Rezaei and Nasiri, 2024: 19). This research seeks to interpret the model of social resilience in nomadic thought with a meta-synthesis method and aims to provide a model for social resilience in the idea of nomadism by comparing the rhizomatic and Islamic approaches.

2. Methods and Material

In this research, both "meta-synthesis" and "grounded theory" were employed simultaneously for data analysis. Grounded theory was used due to the fact that nomadism theory does not have many predetermined assumptions. Therefore, in the absence of knowledge, it aims to formulate a proposition or a theoretical model in research (Rezaei, 2022:148). In this research, the foundation data method has been used in model interpretation with the help of triple coding of 42 events in 28 concepts, eight sub-categories and three main categories. The meta-synthesis technique was also used to screen the sources in such a way that the related texts between 1990 and 2021 from a reliable database were examined in five steps (Manian & Ronaghi 2015:910; Rezaei, 2021b:7). The meta-synthesis technique used in this research had seven stages. By setting the research questions, 109 sources from reliable databases with keywords related to research coding (such as "Nomad", "Nomadism", "Social resilience", "Urbanism", and "Nomad", "Nomadism", "Social Resilience", "Urban") have been systematically reviewed. The relevance and availability of the texts with the content of the research were evaluated consecutively. In the screening stage, to check the research methodological quality of each text from the Critical Assessment Skills Program (CASP) with 10 criteria or questions (objectives, method, research design, sampling, data collection, reflexivity, ethical considerations, accuracy of analysis, clarity of findings and research value) was used and evaluated. Based on the screening, a total of 28 studies were used as a basis. The reliability of the research was accepted through the Kappa coefficient in such a way that the first eight studies were randomly given to a colleague requesting to code the text. Then the resulting data were adjusted in the form of a two-dimensional matrix including the coder and its codes, and then the codes were compared with each other and using the Kappa coefficient software (0.721) was obtained, which shows a high agreement between the reviewers and the calculated indicators in terms of the quality of the item. It was confirmed by experts.

3. Results and Discussion

The interpretation of social resilience by reading the concept of nomadism suggests three main categories in this research, which can be understood in terms of fluidity and actionability. Three main categories in the model of this research were identified as components: the first component is "adaptation and reduction of vulnerability" which is dependent on social, cultural, economic and environmental activism. In the category of economic compromise, concepts such as access to resources, cost, insurance and ownership can be mentioned. The category of social compromise includes concepts such as interaction, identity, value, gender concepts, security and order. Also, concepts such as promotion and cultural diversity, religion and environment were included under the set of cultural and environmental compromises. The second component is "social capital",

which according to the three sub-categories, was determined to be not luxurious and ornamental, but internal and rely on knowledge, innovation and risk-taking. Among the concepts related to social capital and its related categories, we can mention education, knowledge, migration, technology, skills and adaptation processes. "Governance" is proposed as the third component of the model, which is an index such as institutional capacity building or participation in the link and expresses a kind of governance that can be done instead of being.

The relationship of these concepts with each other is proposed in the article as a model, which can be explained and explained together. For example, it can be said about one of the components: social capital is one of the most important components of social resilience in nomadic thought, which should be strengthened with the help of the components of knowledge and social awareness, and innovation and creativity, as well as risk-taking. This issue is confirmed and can be further researched with today's knowledge-based ideas and technology parks. Giving awareness to the residents of the city through education and strengthening perception to preserve the culture of the ancestors, increase adaptation skills and technological advancement, as well as how to deal with the same species, racial and gender equality, maintaining order and social security by benefiting from traditions and values. religious values and belief in the norms and laws of the society will be realized. Therefore, the resilience of urban communities depends on the strengthening of social capital with a view to the background of nomadism.

This manifestation of "Nomadism" refers to the idea of 'flow and fluidity' as well as 'motion' according to scholars such as Farabi, Sheikh Eshraq, Mulla Sadra, and it can be applied in various ways to the form and space of the Iranian-Islamic city from theoretical, practical, and technological perspectives, beyond just urban resilience. The generative processes of form and space are also another interpretation of nomadism in the realm of urban forms whereas attraction or migration of the active population and social capital with new information technologies to the central urban context mean another non-physical aspect of the nomadism (Noorian & Rezaei, 2006: 35; Rezaei, 2013: 56; Mehrafza et al. , 2023a; Mohseni & Rezaei, 2023: 100; Rezaei & Nasiri, 2024: 19)

4. Conclusion

Original social concepts such as nomadism and nomadism have a deep and rich semantic capability and tension, based on which contemporary social models such as resilience, which has complexity and dynamics, can be read and interpreted. Considering the nature of interpretive and model-making research works, with the intertwining of concepts and their combination, one can have a contemporary understanding of social models by deep thinking on a fluid concept such as nomadism and applying the opinions of different experts. For example, social resilience can be conceptualized with the idea of traditional nomadism and based on that, it can be read as a new model. In this research, with such a reading, three main components for the resilience model were obtained based on two semantic-social aspects of the concept of nomadism, i.e. fluidity and activism. These three components are in line with the characteristics that Ibn Khaldun mentions in the definition of nomadism. Because he expressed adaptation and compromise as the essence of nomadism (the first component of the model), he considered luxury to be less in contrast to urbanization, but contentment and social capital in it (the second component of the model) and nomadism precedes urbanization with a military system. He knows that in a sense it is a fluid government or governance (the third component of the model). The approaches proposed in this research were rhizomatic and enlightening, which pointed out the necessity and importance of nomadic thought and the common things of likeness instead of being, fluidity, activeness and having many capacities and capabilities. This activism is evident in the main components of the model: the adaptation of nomads is adaptation with the aim of Jihad. Nomadic capital is not showy and decorative, but internal and social. Governance in nomadism is in flux and fluid as a result of governance. However, nomadism in Islamic philosophy, beyond rhizomatic thinking, despite valuing the differences of human beings, considers their essence to be the same and believes that man is looking for his unique nature and essence, which is God, and this is important with giving importance to the dimensions of the type Compromise, social capital and a different way of governance become possible. Regardless of color, race, culture, nationality, religion, etc., human beings have a common essence, and throughout history, they always strive to achieve and understand that essence.

Keywords: Nomadism, Social resilience, Adpotion action process, Social capital, Governance.

5. References

The Holy Quran

Abedin, B. & Kurd Naeij, A (2018). Understanding the emergence of strategic changes from the perspective of constructing the work agenda process in organizations. *Journal of Business Management Perspective*, Vol. 17, No. 34, 131-156.

URL:https://jbmp.sbu.ac.ir/article_96910.html?lang=en

Adger, W. N (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in human geography*, Vol 24, No. 3, 347-364.

DOI:[10.1191/030913200701540465](https://doi.org/10.1191/030913200701540465)

Afradi, K (2019). Theories and ideas discussed in urban planning and design. Doctoral lectures on urban planning, Modaresan sharif.

<https://www.gisoom.com/book>

Afrakhteh, H (2005). Drought and changes in the livelihood of semi-nomadic pastoralists in Taftan. *Applied Research in Geographical Sciences*, Vol. 4, No. 5, 109-129.

URL: <http://jgs.khu.ac.ir/article-۱-۵۲۳-fa.html>

Akbar, M., Akram, M., Ahmed, M., Hussain, M. S., Lal, V., & Ijaz, S (2014). Relationship between resilience and life satisfaction among nomadic. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, Vol 6, No. 3, 515-529.

<https://ijias.issr-journals.org/abstract.php?article=IJIAS-14-135-04>

Amanullahi Baharvand, S (2004). Decline of Nomadism in Iran: Settlement of Tribes and Nomads. *National Studies Journal*, Vol. 5, No. 17, 155-183.

SID: <https://sid.ir/paper/89043/fa>

Amini Hajibashi, M.; Rezaei, M.; Bandarabad, A (2015). The position of Islamic urban planning values in contemporary theories of urban planning, cities and modern societies. National conference of architecture and urban planning from theory to practice. Tehran: Islamic Azad University, Central Tehran branch.

URL:<https://civilica.com/doc/651501/>

Amin Razavi, M (1998). *Sohrawardi and Ishraq School*; Translated by Majd al-Din Keivani; Tehran: Markaz Publishing.

URL:<https://taaghche.com/book>

Amsidder, L., Alary, V., & Sraïri, T. M (2021). An empirical approach of past and present mobility management in the desert societies of camel breeders in South Eastern Morocco. *Journal of Arid Environments*, No. 189, 104501.

DOI:[10.1016/j.jaridenv.2021.104501](https://doi.org/10.1016/j.jaridenv.2021.104501)

Annamoradnejad, R (2011). Social Transitions among Turkmen Nomads during 50 years ago (Case study: Bandar Turkman). *Spatial Planning*, Vol. 1, No. 1, 37-60.

DOR: [20.1001.1.22287485.1390.1.1.3.6](https://doi.org/20.1001.1.22287485.1390.1.1.3.6)

Asadi, A (2020, October 12). Social resilience from the perspective of the Holy Quran. Head of the office of the representative of the Supreme Leader in the Red Crescent Society of Khorasan Razavi.

URL:<http://www.nvhelal.ir/News/>

Azadi Y, Garakani S A H, Azadi Z (2016). Evaluation of Nomads' Settlement Plans with focus on Settled Attitudes C.S: Talkhab Site (Ilam Province). *Journal of Human Rights and the Environment*. Vol. 35, No. 156, 67-80.

URL: <http://jhre.ir/article-1-979-fa.html>

Biglari, T., Maleksaeidi, H., Eskandari, F., & Jalali, M (2019). Livestock insurance as a mechanism for household resilience of livestock herders to climate change: Evidence from Iran. *Land Use Policy*, No. 87, 104043.

DOI:[10.1016/j.landusepol.2019.104043](https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104043)

Blanco, J., & Carrière, S. M (2016). Sharing local ecological knowledge as a human adaptation strategy to arid environments: Evidence from an ethnobotany survey in Morocco. *Journal of Arid Environments*, No. 127, 30-43.

DOI:[10.1016/j.jaridenv.2015.10.021](https://doi.org/10.1016/j.jaridenv.2015.10.021)

Cutter, S. L., Barnes, L., Berry, M., Burton, C., Evans, E., Tate, E., & Webb, J (2008). A place-based model for understanding community resilience to natural disasters. *Global environmental change*, Vol. 18, No. 4, 598-606.

URL:<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.07.013>

Chua, R. Y., Kadirvelu, A., Yasin, S., Choudhry, F. R., & Park, M. S. A (2019). The cultural, family and community factors for resilience in Southeast Asian indigenous communities: A systematic review. *Journal of community psychology*, Vol. 47, No. 7, 1750-1771.

DOI: [10.1002/jcop.22224](https://doi.org/10.1002/jcop.22224)

Danaeina, A., & Eilbeigipoor, F (2018). The Characteristics of the Cultural Landscape of the Bakhtiari Nomads and its Impact on the Structure of Nomadic Architecture. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, Vol. 14, No. 57, 63-74.

URL:https://www.bagh-sj.com/article_57879.html?lang=en

- Davis, I., & Izadkhah, Y. O (2008). Tsunami early warning system (EWS) and its integration within the chain of seismic safety. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, Vol. 17, No. 2, 281-291.
DOI:[10.1108/09653560810872569](https://doi.org/10.1108/09653560810872569)
- Durkheim, E (2002). *The division of labor in society* (Trans. Bagher Parham). New York, NY: Free Press (Original work published 1893).
URL:<https://www.gisoom.com/>
- Ebrahimi Dinani, Gh (2000). *Stories of philosophical thought in the Islamic world*. Tehran: Tarhe-e-No Publishing.
URL:<https://tarh-e-no.ir/product>
- El-Kholei, A. O (2019). Ibn Khaldun's 'ilm al 'umran: a model for planning the sustainable city in the Arab region. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*. Vol. 13, No. 2, 276-293.
URL:<https://doi.org/10.1108/ARCH-01-2019-0004>
- Felix, G., & Guattari, D (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. Trans. by B. Massumi). Vancouver, Minneapolis: University of Minnesota.
URL:<https://www.amazon.com/Thousand-Plateaus-Capitalism-Schizophrenia/dp/0816614024>
- Forbes, B. C (2007). Equity, vulnerability and resilience in social-ecological systems: a contemporary example from the Russian Arctic. In R. C. Wilkinson & W. R. Freudenburg (Eds.), *Equity and the Environment* (Vol. 15, 203-236): Emerald Group Publishing Limited.
URI: <http://library.arcticportal.org/id/eprint/418>
- Forbes, B. C (2013). Cultural resilience of social-ecological systems in the Nenets and Yamal-Nenets Autonomous Okrugs, Russia: a focus on reindeer nomads of the tundra. *Ecology and society*, Vol. 18, No. 4.
DOI:[10.5751/ES-05791-180436](https://doi.org/10.5751/ES-05791-180436)
- Fujii, S (2020a). Pastoral Nomadization in the Neolithic Near East: Review from the Viewpoint of Social Resilience. *Resilience and Human History*, 65-83.
DOI:[10.1007/978-981-15-4091-2_5](https://doi.org/10.1007/978-981-15-4091-2_5)
- Fujii, S (2020b). Pastoral Nomadization in the Neolithic Near East: Review from the Viewpoint of Social Resilience. In Y. Nara & T. Inamura (Eds.), *Resilience and Human History: Multidisciplinary Approaches and Challenges for a Sustainable Future* (65-83). Singapore: Springer Singapore.
DOI:[10.1007/978-981-15-4091-2_5](https://doi.org/10.1007/978-981-15-4091-2_5)
- Giddens, A (2009). *Politics of climate change: Polity*.
<https://www.amazon.com/Politics-Climate-Change-Anthony-Giddens/dp/0745646921>
- Gough, N., & Price, L (2004). Reworking the world: poststructuralism, deconstruction and the 'real' in environmental education. *Southern African Journal of Environmental Education*, Vol. 21, 23-36.
URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:55465181>
- Hamurcu, A. and Görevlisi, A (2018). Urban nomadism and pop-up residences: an alternative for living or not?.
URL:https://www.researchgate.net/publication/324758979_Urban_Nomadism_and_Pop-up_Residences_An_Alternative_for_Living_or_Not
- Hasani, S. G (2019). An Analysis on the Challenges and Vulnerabilities of Cultural Resilience in the Local Community: Case Study of Fereydunkenar Local Wetlands. *Sociology of Social Institutions*, Vol. 5, No. 12, 269-291.
DOI: [10.22080/ssi.1970.2140](https://doi.org/10.22080/ssi.1970.2140)
- Hendry Linda, C., Stevenson, M., MacBryde, J., Ball, P., Sayed, M., & Liu, L (2019). Local food supply chain resilience to constitutional change: the Brexit effect. *International Journal of Operations & Production Management*, Vol. 39, No. 3, 429-453.
DOI:[10.1108/IJOPM-03-2018-0184](https://doi.org/10.1108/IJOPM-03-2018-0184)
- Ishii, S (2016). Chapter 2.5 - Loss of Resilience of Mongolian Nomadic Life Due to Urbanization. In Y. Hayashi, Y. Suzuki, S. Sato, & K. Tsukahara (Eds.), *Disaster Resilient Cities* (51-61): Butterworth-Heinemann.
DOI:[10.1016/B978-0-12-809862-2.00007-3](https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809862-2.00007-3)
- Kandal, H. A., Yacoub, H. A., Gerkema, M. P., & Swart, J. A (2019). Traditional knowledge and community resilience in Wadi Allaqi ,Egypt. *Journal of Arid Environments*, Vol. 171, 103987.
DOI:[10.1016/j.jaridenv.2019.05.015](https://doi.org/10.1016/j.jaridenv.2019.05.015)
- Kaoga, J., Olago, D., Ouma, G., Ouma, G., & Onono, J (2021). The evolving cultural values and their implications on the Maasai Pastoralists, Kajiado County, Kenya. *Scientific African*, Vol. 13, e00881.
DOI:[10.1016/j.sciaf.2021.e00881](https://doi.org/10.1016/j.sciaf.2021.e00881)
- Kassam, K.-A. S (2010). Pluralism, resilience, and the ecology of survival: case studies from the Pamir Mountains of Afghanistan. *Ecology and society*, Vol. 15, No. 2.
DOI:[10.5751/ES-03485-150208](https://doi.org/10.5751/ES-03485-150208)
- Keck, M., & Sakdapolrak, P (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 5-19.
DOI:[10.3112/erdkunde.2013.01.02](https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02)
- Khazanov, A. M (1994). *Nomads and the outside world*: University of Wisconsin Press.
DOI:[10.2307/2802414](https://doi.org/10.2307/2802414)

- Khodamoradi, S., maddahi, M. E., ahadi, H., besharat, M. A., & mazaheri tehrani, M. M (2021). Conceptualization of cultural resilience. Strategic Studies of public policy, Vol. 11, No. 38, 276-297.
URL:https://sspp.iranjournals.ir/article_245352.
- Kianvand, A (1981). Government, politics, tribes. Tehran: Tribal Publications.
URL:<https://www.gisoom.com/>
- Lattimore, O (2018). Nomads and commissars: Mongolia revisited: Pickle Partners Publishing.
URL:<https://www.amazon.com/Nomads-Commissars-Revisited-Owen-Lattimore/dp/1258191563>
- Lucini, B (2013). Social capital and sociological resilience in megacities context. International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment, Vol. 4, No. 1, 58-71.
DOI: <https://doi.org/10.1108/17595901311299008>
- Manian, A., & Ronaghi, M. H (2015). A Comprehensive Framework for E-marketing Implementation by Meta-Synthesis Method. Journal of Business Management, Vol. 7, No. 4, 901-920.
DOI: [10.22059/jibm.2015.57097](https://doi.org/10.22059/jibm.2015.57097)
- Marzi, R., Rezaei, M., & Haghani, T (2024). Explaining Co-Relationship between the Visual Complexity of Townscape and its Physical Identity (Case Study: The Historical Core of Kermanshah City). Sustainable Development of Geographical Environment, Vol. 5, No. 9, 54-71.
DOI: [10.48308/sdge.2023.233111.1152](https://doi.org/10.48308/sdge.2023.233111.1152)
- Mattalia, G., Volpato, G., Corvo, P., & Pieroni, A (2018). Interstitial but resilient: nomadic shepherds in Piedmont (Northwest Italy) Amidst spatial and social marginalization. Human Ecology, Vol 46, No. 5, 747-757.
DOI:[10.1007/s10745-018-0024-9](https://doi.org/10.1007/s10745-018-0024-9)
- Mehrafza, S., Rezaei, M., & Kamalizadeh, T (2023a). Explanation of Mimesis Influenced by Sadra's Theory in the Creation of Urban Spaces and Architecture. The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar, Vol. 20, No. 122, 67-80.
DOI: [10.22034/bagh.2023.347638.5212](https://doi.org/10.22034/bagh.2023.347638.5212)
- Mehrafza S, Rezaei M, Kamalizade T (2023b). The explanation of concepts of Sadra's philosophical theory in relation with urban spaces creation (case study: Iranian Bazaar). Journal of Researches in Islamic Architecture; Vol. 11, No. 2, 121-136.
URL: <http://jria.iust.ac.ir/article-1-1608-fa.html>
- Miller, M., Taylor, A., Kearney, N., Paterson, G., Wells, M., Roe, L, ... Maguire, R (2007). Evaluation of the feasibility and acceptability of an oral care diary by patients during chemotherapy. International journal of nursing studies, Vol 44, No 5, 693-701.
DOI: [10.1016/j.ijnurstu.2006.01.009](https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2006.01.009)
- Mohseni, S., & Rezaei, M (2023). Downtown Tehran as an Eco-park:The Implementation of Urban Ecological Design in Historic Contexts Based on Glocal Values. Space and Place Studies, 81-102.
URL: <https://sanad.iau.ir/Journal/jsps/Article/1079695>
- Mok, R. Y. K (2010). Nomad in the city: composing an architectural dissonance. Carleton University.
DOI: <https://doi.org/10.22215/etd/2010-08904>
- Moradi E, Abas Nejad H, Naseri V (2018). Investigating and identifying the granary architecture in the living of Zagros Semi Nomadic people in Ilam Province. Journal of Human Rights and the Environment. Vol. 37, No. 162, 39-54.
DOI: [10.22034/37.162.39](https://doi.org/10.22034/37.162.39)
- Morais-Storz, M., & Nguyen, N (2017). The role of unlearning in metamorphosis and strategic resilience. The Learning Organization, Vol 24, 93-106.
DOI:[10.1108/TLO-12-2016-0091](https://doi.org/10.1108/TLO-12-2016-0091)
- Moshiri, S.R (1990). An analysis on nomadism and its impact on the culture of cities and villages. Geographical Research (Not published), Vol. 26, No. 1420.
URL:https://journals.ut.ac.ir/article_17205.html
- Moshiri, S. R (1998). A look at the concepts and history of nomadism and its teaching in Iran. Geographical Research, No. 34, 126-135.
URL:https://jrg.ut.ac.ir/article_17233.html
- Moshiri, S. R. & Molaei Hashjin, N (2007). An introduction to the economy of Iranian nomads. Tarbiat Modares University Press, Tehran.
URL:<https://www.gisoom.com/book>
- Mowlaei Hashjin, N (1997). A geographical analysis on the necessity of transforming the current method of nomadism in Iran to transcendental humanism. Scientific-Research Quarterly of Geographical Information "Sepehr", Vol. 6, No. 24, 39-46.
DOR: [20.1001.1.25883860.1376.6.24.7.0](https://doi.org/20.1001.1.25883860.1376.6.24.7.0)
- Mowlaei Hashjin, N (2002). Foundations of nomadism, geographical distribution and forms of nomadism in Gilan (Case study: Asalem county of Talesh). Geographical Research Quarterly, Vol. 34, No. 43, 1-13.
URL:https://jrg.ut.ac.ir/article_10792.html?lang=fa

- Myadar, O (2011). Imaginary nomads: Deconstructing the representation of Mongolia as a land of nomads. *Inner Asia*, Vol. 13, No. 2, 335-362.
URL: <https://www.jstor.org/stable/24572098>
- Naimabadi, N., & Salimi Sobhan, M. R (2021). Analysis of social capital components in strengthening the resilience of nomadic households against drought. A study of the nomads of Neyshabur city. *Nomadic Territory Planning Studies*, Vol. 1, No. 1, 101-114.
DOR: [20.1001.1.28210530.1400.1.1.10.8](https://doi.org/10.28210530.1400.1.1.10.8)
- Nasr, S. H (2008). *The three Muslim sages*. Translated by Ahmad Araam; Tehran: Elmi Va Farhangi.
URL: <https://www.gisoom.com/book>
- Noorian, F., & Rezaei, M (2006). From Idea to Implementation: Community People Involvement into Urban Palanning and Deisgn with Using ICT. *Honarhaye-Ziba*, 35-44.
URL: https://jh.zut.ac.ir/article_17081.html?lang=en
- Nouroozi, A. A., Heydari, M., & Ahmadi, K (2013). The Saki Abad Site at the Choqakhor Pond's Basin: Evidence of a Chalcolithic Nomadic Settlement in the southern Zagros. *Journal of Archaeological Studies*, Vol. 5, No. 1, 145-164.
DOI: [10.22059/jarcs.2013.35949](https://doi.org/10.22059/jarcs.2013.35949)
- Papoli Yazdi, M. H (1992). *Nomadism in northern Khorasan*. Mashhad: Ostān-e Qods-e Razavi Publication Institute, Printing and Publication Institution.
URL: <https://www.gisoom.com>
- Pashnova, A (2017). A nomad from within?: resilient identities in an interconnected world: Russian-speaking immigrant women in Italy (re)-constructing the self.
URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:148467332>
- Pei, Q., Lee, H. F., Zhang, D. D., & Fei, J (2019). Climate change, state capacity and nomad-agriculturalist conflicts in Chinese history. *Quaternary International*, Vol. 508, 36-42.
DOI: [10.1016/j.quaint.2018.10.022](https://doi.org/10.1016/j.quaint.2018.10.022)
- Pourhassan, N (2017). Eil-Daulat: A Pre-theory for Pre-Pahlawi Iran. *State Studies*, Vol. 3, No. 10, 33-63.
DOI: [10.22054/tssq.2017.21479.294](https://doi.org/10.22054/tssq.2017.21479.294)
- Rezaei, M (2013). Eternal and International Concepts of Islamic Cities (Revealing Urban Islamic Views far beyond the Body and Time). *Human Geography Research*, Vol. 45, No. 3, 169-190.
DOI: [10.22059/jhgr.2013.35250](https://doi.org/10.22059/jhgr.2013.35250)
- Rezei, M (2014). *Design Analytica: Reviewing design Theories and Concepts in the Contemporary Design Process of Form and Space*. Tehran: IAU, Central Tehran Branch.
URL: <https://www.fadakbook.ir/product/>
- Rezaei, M (2018). The Progress and Trend Trajectory in Urban Design Projects of the Islamic Republic of Iran (Implemented Projects in Tehran from 1980 to 2015). *Quartely Journal of Urban and Regional Development Planning*, 35-66.
URL: https://urdp.atu.ac.ir/article_10599.html
- Rezaei, M (2020). Common People: "Internal Meta-Criterion" for Successful Plans (Review of Tehran's Urban Design Projects Implemented in Three and a Half Decades Since the 1980s). *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 219-230.
URL: https://www.armanshahrjournal.com/article_113260.html
- Rezaei, M (2021a). *Reviewing Design Process Theories: Discourses in Architecture, Urban Design and Planning Theories*. Cham: Springer.
URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-61916-9>
- Rezaei, M (2021b). Knowledge Mobilization in improving national and ritual values (Case Study: Reviewing the Curriculum for Master of Urban Design in Iran). The first national conference on humanities and Islamic wisdom (pp. 1-22). Tehran: IAU.
URL: <https://civilica.com/doc/1381137/>
- Rezaei, M (2022). Codifying architecture, urban planning and design strategies in the post-corona era with a grounded theory method. *Journal of Sustainable City*, 5(4), 143-158.
URL: https://www.jsociety.ir/article_170407.html
- Rezaei, M (2023). *Five prerequisites for a methodology derived from Iranian-Islamic wisdom in architecture and urban planning*. Tehran: Aval va Akhar Publishing.
URL: <https://www.gisoom.com/book>
- Rezaei, M., & Nasiri, M (2024). The Role of Information and Communication Technology in Tehran's Lalehzar Historic Area. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 21(132), 19-30.
URL: https://www.bagh-sj.com/article_194786.html

- Safaralizadeh, E., Hoseinzadeh, R., & Khanzadeh, M (2023). Investigating the role of urban-rural relations on economic transformations in the domain of semi-nomadic settlers (Case: Sirvan rural district of Nowsud city). *Nomadic Territory Planning Studies*, Vol. 3, No. 1, 95-106.
DOI: [10.22034/jsnap.2023.401480.1061](https://doi.org/10.22034/jsnap.2023.401480.1061)
- Sahneh, B., Sadin, H., Neshat, A., & Talkhabi, H (2018). The effects of urban-rural relations on the economic and social transformations of rural areas of Azadshahr county. *Rural Economics and Development*, Vol. 6, No. 21, 121-138.
URL: <http://serd.khu.ac.ir/article-2901-1-fa.html>
- Sajadi, S. M. & Eimanzadeh, A (2009). Review and expression of rhizomatic space and its implications in the curriculum. *Curriculum Studies*, Vol. 3, No. 12, 48-70.
SID: <https://sid.ir/paper/445228/fa>
- Salahshouri, A., Haqwirdi, R (2015). Critical Analysis of Rhizomatic Approach on the Basis of Illuminationist Philosophy, *Bi - quarterly Journal of Hikmat & Islamic Philosophy*, Vol. 3, No. 4, 81-102.
URL: <https://www.magiran.com/p1545616>
- Sapirstein, G (2006). Social resilience: the forgotten dimension of disaster risk reduction. *Jambá: Journal of Disaster Risk Studies*, Vol 1, No. 1, 54-63.
DOI: [10.4102/jamba.v1i1.8](https://doi.org/10.4102/jamba.v1i1.8)
- Semetsky, I (2008). *Nomadic education: Variations on a theme by Deleuze and Guattari*: BRILL.
URL: <https://www.amazon.com/Nomadic-Education-Educational-Futures-Semetsky/dp/9087904118>
- Sepidnameh, H., & Salehi Kakhki, A (2016). Kohgiluyeh nomadic habitats in the islamic period(case study of deliyasir). *Iranian Journal of Anthropological Research*, Vol. 6, No. 2, 157-177.
DOI: [10.22059/ijar.2016.62413](https://doi.org/10.22059/ijar.2016.62413)
- Schlolz, F., & Schlee, G (2015). Nomads and Nomadism in History. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)* (838-843). Oxford: Elsevier.
DOI: [10.1016/B978-0-08-097086-8.62018-4](https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.62018-4)
- Shateri, M., & sadeghi, H (2012). Analysis of economic - social impacts of spontaneous settlement of nomads (Case Study: The nomads Dehdez of section, Iezh county- Khuzestan province). *Spatial Planning*, Vol. 2, No. 2, 105-128.
URL: https://spl.ui.ac.ir/article_15922.html?lang=en
- Sherry, J. F., & Kozinets, R. V (2007). Comedy of the Commons: Nomadic Spirituality and the Burning Man Festival. In R. W. Belk & J. F. Sherry (Eds.), *Consumer Culture Theory (Vol. 11, 119-147)*: Emerald Group Publishing Limited.
URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:132272662>
- Talaei H, Norallahy A, Firouzmandi Shireh-jin B (2014). Ethnoarchaeology of Nomadism and Tribe Ways in the West of Central Zagros. *Journal of Hydraulic Structures*, Vol. 6, No. 2, 163-195.
URL: <http://jhs.modares.ac.ir/article-25-287-fa.html>
- Thevenin, M (2021). Animal mobility, human mobility: A geopolitical of sheep in Armenia. *Quaternary International*, Vol. 579, 99-114.
URL: <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2020.10.071>
- Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A (2004). Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and society*, Vol. 9, No. 2.
DOI: [10.5751/ES-00650-090205](https://doi.org/10.5751/ES-00650-090205)
- Warg Næss, M (2012). Chapter 6 Tibetan Nomads Facing an Uncertain Future: Impacts of Climate Change on the Qinghai-Tibetan Plateau. In A. Lamadrid & I. Kelman (Eds.), *Climate Change Modeling For Local Adaptation In The Hindu Kush-Himalayan Region (Vol. 11, 95-118)*: Emerald Group Publishing Limited.
DOI: [10.1108/S2040-7262\(2012\)0000011012](https://doi.org/10.1108/S2040-7262(2012)0000011012)
- Yang, L. E., Bork, H.-R., Fang, X., Mischke, S., Weinelt, M., & Wiesehöfer, J (2019). On the paleo-climatic/environmental impacts and socio-cultural system resilience along the Historical Silk Road. In *Socio-Environmental Dynamics along the Historical Silk Road (3-22)*: Springer, Cham.
DOI: [10.1007/978-3-030-00728-7_1](https://doi.org/10.1007/978-3-030-00728-7_1)
- Yousefi Zoshk, R. & Baghizadeh, S (2015). Nomadic pastoralists' lifestyle in Varamin plain. *Journal of Lifestyle Studies*, Vol. 7, No. 3, 101-120.
URL: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage>
- Ziaee, M., Faghihi, A., Jomepour, M., & Shekari, F (2017). A Framework for Livelihood Resilience of Nomadic Communities (A Case Study in Qashqai Tribe). *Iranian journal of management sciences*, Vol.12, No. 47, 51-73.
URL: https://journal.iams.ir/article_267.html?lang=en

فرا ترکیب اندیشه کوچ‌گری در تفسیر مدل تاب‌آوری اجتماعی شهری

طیبه اکبری^۱، دکتر محمود رضایی^{۲*}، دکتر پاکزاد آزادخانی^۳

مقاله پژوهشی

جغرافیا و توسعه، شماره ۷۶، پاییز ۱۴۰۳
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۳
تاریخ بازنگری داوری: ۱۴۰۲/۱۲/۲۳
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۲
صفحات: ۹۳-۱۲۶

واژه‌های کلیدی:

کوچ‌نشینی و تفکر کوچ‌گری، تاب‌آوری اجتماعی، فرآیند کنش انطباقی، سرمایه اجتماعی، حکمروایی.

چکیده

جدا از قابلیت‌های فلسفی در مفهوم کوچ‌گری، جامعه‌عشایری یا کوچ‌نشین از جمله شبکه‌های انسانی است که کنش‌های انطباقی، سرمایه‌های و انضباطی یا حکمروایی متفاوت در آن باعث بروز ظرفیت‌های دیگری از دوام، تجارب، فرهنگ و مواردی این‌چنینی نسبت به زندگی شهرنشینی می‌شود. این قابلیت‌ها فرصتی در بازبینی مفهوم تاب‌آوری اجتماعی مبنی بر کوچ-نشینی فراهم می‌سازد. نظر به بحران‌ها و نابرابری‌های اجتماعی در سال‌های اخیر ضروری است تا مدل‌های تاب‌آوری اجتماعی با هدف کارآمدی بازتفسیر شوند. این پژوهش به دنبال تفسیری از مدل تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌گری با روش فرا ترکیب است. راهبرد پژوهش حاضر کیفی و از نظر هدف بنیادی و از نگاه ماهیت و روش توصیفی - تحلیلی است. پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده و دارای هدف و راهبرد بنیادی - کیفی است. همچنین در این پژوهش از روش نظریه برپایه‌ای (داده‌بنیاد) در تفسیر مدل با کمک کدگذاری سه گانه ۴۲ واقعه در ۲۸ مفهوم، هشت مقوله فرعی و سه مقوله اصلی استفاده شده است. از تکنیک فرا ترکیب نیز برای غربالگری منابع این‌گونه استفاده شده که متون مرتبط بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱ از پایگاه‌های معتبر طی پنج گام مورد بررسی قرار گرفته‌اند. تفسیر تاب‌آوری اجتماعی با خوانش مفهوم کوچ-نشینی، سه مؤلفه اصلی را در این پژوهش پیشنهاد می‌نماید که در سیالیت و کنش شدنی قابل فهم است: مؤلفه نخست «انطباق» است که به کنشگری‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محیطی وابسته است. مؤلفه دوم «سرمایه اجتماعی» است که تجمل‌گرا و زینتی نبوده بلکه درونی و متکی به دانش، نوآوری و خطرپذیری است. «حکمروایی»، مؤلفه سوم مدل، پیشنهاد شده که با شاخص‌هایی مثل ظرفیت‌سازی نهادی یا مشارکت در پیوند است و بیانگر نوعی حکومت شدنی به‌جای بودنی است. مفاهیم اجتماعی اصیل همچون کوچ‌گری و کوچ‌نشینی دارای قابلیت‌ها و تنش‌های معنایی عمیق و غنی هستند و بر مبنای آن می‌توان مدل‌های معاصر اجتماعی مانند تاب‌آوری را که دارای پیچیدگی و پویایی است، بازخوانی و تفسیر نمود. با توجه به ماهیت پژوهش‌های تفسیری و مدل‌ساز، با درهم‌تنیدگی مفاهیم و ترکیب آن‌ها می‌توان با تفکر عمیق بر روی مفهوم سیال مثل کوچ‌گری و اعمال نظرات صاحب‌نظران مختلف، درک نوین از مدل‌های اجتماعی داشت.

مقدمه

اندیشه کوچ‌گری و مفهوم کوچ‌نشینی از دو وجه بار اجتماعی دارد و به تقریب هیچ‌گاه در تاب‌آوری اجتماعی در شهر به بحث گذاشته نشده است: از یک‌سو، به لحاظ فلسفی مفهومی سیال است. به‌ویژه آن‌جا که دلوز با نقل قول از «مقدمه» ابن خلدون از بنیان جامعه‌شناسی (قرن ۱۴ میلادی)، آن‌را در کتاب «هزار فلات» (۱۹۸۶) مطرح می‌کند. تفکری که در فلسفه اسلامی از شیخ اشراق (قرن‌ها پیش از ابن خلدون) تا ملاصدرا (قرن‌ها بعد او) نیز تبیین شده است. ابن خلدون سه بعد انطباق‌پذیری، غیرتجملی و دوام را قبل یکجانشین شهری بر آن برشمرده است (El-Kholei, 2019: 1 رضایی، ۱۴۰۲: ۲۲). وجوهی شدنی که در نظریه‌های طراحی، موضوعات شهری و فضایی اخیر در قالب مفاهیمی مثل: فرآیندگرایی، زایشی، سیالیت، حرکت جوهری، وحدت در کثرت، تداوم و پیچیدگی و حتی فرکتال نیز وارد بحث شده (Rezaei, 2021a: 11-24) (رضایی، ۱۳۹۳: ۲۰۴-۱۹۴؛ مرزی و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۱؛ مهرافرا و همکاران، ۱۴۰۲/۱/۴). ولی با مفهوم تاب‌آوری اجتماعی (که خود بار معنایی سازگاری و انطباقی دارد) دیده نشده است. از سوی دیگر در علوم انسانی و جامعه‌شناسی، کوچ‌نشینی قابلیت‌هایی از شبکه‌ی کنشگری انسانی است که فرآیندی

از کنش انطباقی، سرمایه‌ای و انضباطی دارد. ویژگی‌هایی که با مفهوم تاب‌آوری قرابت دارند. این کنشگری می‌تواند به کوچ جوامع فعال، خلاق، اصیل و جوان عاملیت بخشیده سبب تولید شود (محسنی و رضایی، ۱۴۰۲: ۸۱؛ اکبری و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۰۰؛ رضایی و نصیری، ۱۴۰۳: ۱۹). به این ترتیب این دو بعد معنایی-اجتماعی، ظرفیت بازبینی مفهوم تاب‌آوری اجتماعی مبنی بر کوچ‌نشینی را فراهم می‌سازند.

امروزه در جوامع مختلف، توسعه را معادل توسعه انسانی می‌دانند. این مفهوم از دهه ۱۹۹۰ تاکنون مورد توجه قرار گرفته و دستیابی انسان به زندگی بهتر را هدف خود قرار داده‌است. شاخص توسعه انسانی، دربردارنده سه ظرفیت اساسی: کسب دانش، دسترسی به امکانات مادی برای ارتقای کیفیت زندگی و برخورداری از سلامتی و طول عمر است (شاطری و صادقی، ۱۳۹۱: ۱۰۶) که امروزه با بهره‌مندی از دانش، خلاقیت و نوآوری بر مبنای فناوری قابل دستیابی است. جوامع انسانی، مؤلفه‌های اجتماعی و نهادی یک شهر هستند که به‌صورت رسمی و غیر رسمی و یا پایدار و مقطعی در یک فضای شهری به‌عنوان ذهن و مغز شهر عمل می‌کنند. اجتماعاتی همچون: مدارس، همسایگان، سازمان‌ها، نهادها، شرکت‌ها، نیروها و نظایر آن، فعالیت‌های شهر را هدایت و نیازهای آن را برآورده می‌کنند؛ بنابراین، جوامع انسانی و سکونت‌گاه‌های آن در طول تاریخ و به‌هنگام وقوع حوادث به‌منظور تداوم عملکردها باید باقی بمانند و به حیات خود ادامه دهند. برای دستیابی به این هدف، راهبرد «حکمروانی مناسب»، دانش و هوش ویژه جوامع یعنی «سرمایه اجتماعی» با تکیه بر فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات باید در مرکز مدل «تاب‌آوری اجتماعی» شهرها قرارگیرد (رضایی، ۱۴۰۱: ۱۵۴؛ اکبری و همکاران، ۱۳۳: ۱۴۰۲-۱۲۷). خطرات متعددی اجتماعات شهری را تهدید می‌کند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها مخاطرات محیطی (طبیعی و انسانی) است و انسان‌ها در صدد مقابله، انطباق و سازگاری با آن برآمده‌اند. در طی دو دهه اخیر، مخاطرات طبیعی و انسانی با تعداد دفعات زیادی نسبت به گذشته در حال وقوع است و اثرات مخرب زیادی را بر جای گذاشته است. به‌همین دلیل شناسایی علل و عوامل آن و چگونگی واکنش به آن‌ها دارای اهمیت زیادی است (نعیم‌آبادی و سلیمی، ۱۴۰۰: ۱۰۲). در گذشته دیدگاه غالب نسبت به مخاطرات، تمرکز بر کاهش آسیب‌پذیری بوده اما امروزه افزایش تاب‌آوری در برابر سوانح مورد توجه است (Cutter, et al, 2008: 55). تاب‌آوری موضوعی است که به مسائل مرتبط با جوامع، سیستم‌های حمایت‌کننده و عملکردهای آن در محیط‌های شهری و روستایی می‌پردازد (Davis & Izadkhan, 2008: 16). چنان‌چه، هر چه عملکرد سیستم، روابط اجتماعی و سرمایه اجتماعی بهتر و منظم‌تر باشد، جامعه پویاتر و تاب‌آورتر است (Sapirstein, 2006: 57). جامعه دارای نظم اجتماعی بر سه رکن اصلی؛ هویت فردی (شامل سن یا جنسیت)، هنجارها (قوانین رفتاری) و سلسله‌مراتب اجتماعی (برای مثال ثروت و قدرت) به‌منظور بهبود عملکرد اجتماعی استوار است. اما در سال‌های اخیر مفسران اجتماعی در مورد کم‌شدن نظم اجتماعی در محیط‌های شهری هشدار داده‌اند. به‌عنوان مثال پوتمن^۱ (۲۰۰۰)، معتقد است که بیشتر زمان افراد صرف کار می‌شود و زمان کمتری به دوستان، خانواده و جامعه اختصاص می‌یابد و نتیجه این مسأله تحلیل سرمایه اجتماعی و افزایش آسیب‌پذیری شهرها در شوک‌های وارده می‌شود؛ از این‌رو، مشخص بودن نقش افراد در جامعه و ارتباط و تعامل آن‌ها با شهر برای افزایش نظم اجتماعی دارای اهمیت است. مردم همان‌طور که در شهرها هستند، نقش‌های متفاوتی به‌عنوان شهروند، اعضای جوامع متفاوت، استفاده‌کننده خدمات، مصرف‌کننده تولیدات و غیره ایفا می‌کنند. این نقش‌ها، نوعی تعامل با شهر محسوب می‌شود و متأثر از الگوهای برخاسته از نظم اجتماعی جامعه است. جوامعی که دارای

شبکه‌های اجتماعی متراکم و منظم هستند، ظرفیت بیشتری برای پاسخگویی و تطبیق با تغییرات محیطی دارند (Sapirstein, 2006: 57). چنان‌چه، گیدنز^۱ (۲۰۰۹)، تقویت شبکه‌های اجتماعی را به‌عنوان راهکار ارتقای تاب‌آوری جوامع می‌داند (Giddens, 2009: 91). چرا که به سبب تقسیم کار پیچیده، همه اعضا به یکدیگر وابستگی یافته و با هم‌بستگی درونی روبه‌رو شده‌اند، نتیجه این هم‌بستگی پیشرفت و ترقی اجتماعی است (دورکیم، ۱۳۸۱: ۵۰). از نمونه پاسخگویی و واکنش‌های مردم در مواقع بحرانی می‌توان به زمین‌لرزه‌های کوبه در سال ۱۹۹۵ و ۲۰۱۱، سونامی و حمله هسته‌ای در ژاپن اشاره کرد که قبل از هرگونه کمک رسمی و دولتی، روابط غیر رسمی و همسایگان بودند که از افراد آسیب‌دیده حمایت کردند و به آن‌ها یاری رساندند (Lucini, 2013: 60).

ازجمله جوامع دارای هم‌بستگی و نظم اجتماعی که در مواقع بحرانی معمولاً واکنش مناسب و سازگارانه بروز می‌دهد، جوامع کوچ‌نشین است. بررسی زندگی کوچ‌نشینی به دلیل تأثیر نوع فعالیت‌ها، تجارب، فرهنگ، روابط و مواردی این‌چنینی از دیدگاه شهری نگاه تازه‌ای است که در پژوهش حاضر مورد توجه قرار گرفته است. از نظر پیتر هاگت، سکونت‌گاه‌ها مانند شبکه به هم متصل هستند و جریان‌های فضایی که بین سکونت‌گاه‌های مختلف وجود دارد، نظام شبکه‌ای را ایجاد می‌کند که حاصل کنش‌های متقابل سکونت‌گاهی است. شکل شبکه و الگوی جریان‌های فضایی، بر اساس حرکت پول، کالا و افراد است و بر پایه شش اصل حرکت، مجاری، گره‌ها، سلسله‌مراتب، سطوح و پراکنش قرار دارد (صفرعلی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲: ۹۷). بنابراین، این عناصر عوامل شکل‌گیری شبکه کوچ‌نشینی می‌توانند باشند که در شکل‌گیری جریان‌های فضایی و تفاوت‌هایی در نوع شبکه آنها با سایر سکونتگاه‌ها می‌شود (صحنه و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۲). این عناصر از عوامل شکل‌گیری شبکه کوچ‌نشینی هستند و می‌توانند در پیدایش جریان‌های فضایی و ایجاد تفاوت در نوع شبکه آن با سایر سکونتگاه‌ها مؤثر باشند.

کوچ‌نشینی یا فرهنگ عشایری در قرن ۲۱ نه تنها به‌عنوان یک سنت مداوم زندگی یا به‌عنوان یک فرهنگ اجتماعی، بلکه به‌عنوان یک شیوه زندگی برای شهرنشینان امروزی پدیدار می‌شود. همراه با پیشرفت‌های تکنولوژیکی که باعث از بین رفتن محدودیت‌ها و تضعیف وابستگی‌های فضایی شده، حرکت فرد نیز گسترش و حتی بهبود یافته است. از این‌رو، افزایش تعداد کوچ‌نشینی که در تلاش هستند جای خود را در شهر اشغال کنند، تعجب‌آور نیست (Hamurcu & Görevlisi, 2018: 2)، این که کوچ‌نشینی نوعی انطباق و سازگاری یا عدم انطباق و عدم سازگاری در مواجهه با بحران‌ها بوده است یا خیر می‌تواند مورد بحث و نظر قرارگیرد و هرچند که پیش‌تر تا حدودی در این مورد مطالعاتی صورت گرفته است اما موضوعی که زیاد مورد توجه واقع نشده، اندیشه کوچ‌گری و تأثیر آن در تاب‌آوری اجتماعات شهری است.

دانش مردم‌شناسی این نکته را یادآور ساخته است که تفاوت بین انسان‌ها تنها مربوط به رنگ پوست و یا وضع ظاهری آن‌ها نیست بلکه آن‌چه آن‌ها را از هم جدا می‌سازد، فرهنگ و نحوه امرار معاش و یا سازش آن‌ها با محیط است؛ بنابراین شناخت انسان مستلزم بررسی فرهنگ‌های جوامع گوناگون انسانی است. از آنجایی که زندگی کوچ‌نشینی یک نوع امرار معاش و بالطبع یک مسئله فرهنگی است، بررسی و شناخت آن از نظر مردم‌شناسی امری ضروری است. از طرفی بررسی زندگی کوچ‌نشینی نه تنها این فرصت را ایجاد می‌کند که نحوه سازش آن‌ها با محیط و عوامل گوناگونی که در این مورد دخالت دارند شناسایی شود، بلکه از آنجایی که کوچ‌نشینی مرحله‌ای از تکامل فرهنگ انسانی است، بررسی آن در شناخت چگونگی روند این تکامل لازم و حائز اهمیت است (امان‌اللهی‌بهاروند، ۱۳۸۳: ۱۵۸).

با توجه به آن چه گفته شد، در مورد زندگی کوچ‌نشینی پرسش‌هایی با ماهیت تاب‌آوری اجتماعی مطرح است که با کشف عواملی که موجب تسهیل تاب‌آوری اجتماعی از دیدگاه کوچ‌گری می‌شوند می‌توان به روابط بین شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌گری پی برد و چگونگی مفهوم‌سازی تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌گری را در موقعیت مساله یا پرسش اصلی این پژوهش قرارداد.

مبانی نظری

کوچ‌نشینی

امروزه در مملکت ما اصطلاحات مختلفی نظیر: عشایر، کوچ‌نشین، ایلپاتی، بیابانگرد، گله‌دار، گلونه، مالدار، چادرنشین به کار برده می‌شود که همگی دال بر زندگی کوچ‌نشینی است. در دیکشنری استاندارد وبستر «نومد»^۱ به عنوان «عضوی از مردمی است که اقامت ثابت ندارند. اما از مکانی به مکان دیگر نقل مکان می‌کنند...» [فردی] که در اطراف گردش می‌کند" (Mok, 2010: 22). در متون قدیمی ایران به جای واژه ایل (که کلمه‌ای مغولی و عشایر کلمه‌ای عربی است) از واژه «کرد» استفاده شده است، چنان‌که این اصطلاح در نوشته‌های اغلب نویسندگان بعد از اسلام از جمله استخری (درگذشت ۳۴۶ هجری) و مرحوم سعید نفیسی آورده شده است. کرد در زبان ایرانی قبل از آن‌که نام قومیت خاصی باشد، تعبیری عام برای کوچ‌نشینان و کاملاً مترادف همان کلمه نوماد فرانسه است که از ریشه «نوماس» یونانی یعنی؛ چراننده است. فردوسی در شاهنامه دقیقاً آن‌را به همین معنا به کار برده و برخی دیگر از نویسندگان واژه کرد را به منظور توصیف نوعی از معیشت به کار برده‌اند که مهمترین ویژگی آن، تأکید بر گله‌داری و جابجایی در پی مراتع است (امان‌اللهی‌بهاروند، ۱۳۸۳: ۱۵۸). در زندگی کوچ‌نشینی برخلاف یکجانشینی و به‌ویژه شهرنشینی، بخش عمده‌ای از فعالیت انسان حول محور تلاش جسمانی در رابطه مستقیم با محیط جغرافیایی دور می‌زند. در این فرآیند، انسان، محل دام و مرتع اساس و مبنای زندگی کوچ‌نشینی را تشکیل می‌دهند (مشیری و مولایی‌هشجین، ۱۳۷۶: ۱۱). هیچ‌یک از جنبه‌های فوق به تنهایی نمی‌تواند بیانگر زندگی کوچ‌نشینی مورد نظر باشد (امان‌اللهی‌بهاروند، ۱۳۸۳: ۱۵۷). چرا که هر یک از این ویژگی‌ها در انواع زندگی‌های دیگر مشاهده می‌شود که کوچ‌نشین نیستند. فردریک بارث^۲ (۱۹۶۰) شیوه رفت‌وآمد عشایر را با رفت‌وآمد قطارها مقایسه می‌کند و می‌گوید: هر قطار حق دارد از مسیر مشخص بگذرد و در زمان معین و طول مشخصی از این زمان در ایستگاه‌ها توقف کنند. برخی از مسیرها همدیگر را قطع می‌کنند و برنامه حرکت به قطارهای مختلف اجازه می‌دهد تا در اوقات متفاوتی از یک مسیر عبور کنند (طلایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۷).

تغییر معانی "کوچ" را نمی‌توان در رویدادهای منفرد مشخص کرد، اما می‌توان از طریق جمع‌آوری این رویدادها تغییرات معانی کوچ را مشاهده کرد. مثلاً "بهشت" مسلمانان شامل "هفتاد هزار چادر" توصیف می‌شود.^۳ درحالی‌که بهشت غربی‌ها به‌عنوان تخته‌ای از قشر استراتوکومولوس نشان داده می‌شود (Mok, 2010: 23).

سابقه زندگی کوچ‌نشینی بسیار کهن است، اما بررسی این پدیده به‌روشن علمی پدیده‌ای نسبتاً تازه است. تفسیر و شواهد تاریخی، اولین گزارش‌های مکتوب در مورد گروه‌های عشایری را مربوط به هزاره‌های چهارم و سوم می‌دانند

1. Nomad

2. Fredrik Barth

۳. پیامبر، نزدیک به عرش خدا، هفتاد هزار چادر، هر کدام به اندازه جهان، با فاصله ۷۰،۰۰۰ سال از یکدیگر جدا شده‌است که در هر یک از آن‌ها ۵۰ هزار فرشته که خدا را می‌پرستند.

و این گزارش‌ها تقریباً توسط افراد کم‌تحرك (یکجانشین) نوشته شده است. به‌عنوان مثال، متن‌های خط میخی، همیشه قلمرو عشایر را به‌صورت منفی توصیف می‌کنند، به‌عنوان محل زندگی ارواح و شیاطین، از همان کلمه برای نشان دادن صحرا و عالم اموات استفاده می‌شود. طبق گفته کنفوسیوس‌های چینی، کوچ‌نشینان در آسیا "به‌عنوان یک جانور جهنمی" و "ناتوان از زندگی متمدن" (Khazanov, 1994: 43)، یا کلیشه‌ای به‌عنوان "بربر"، گرگ یا ببر، معرفی می‌شوند. از آن زمان تاکنون چیز کمی تغییر کرده است. با این حال، اکنون عمدتاً اروپایی‌ها هستند که نقش تاریخی عشایر را مخرب یا کوچ‌نشین را غیرتاریخی می‌دانند (Myadar, 2011: 340).

تاریخ کوچ‌نشینی از نظر منابع گسترده، یک‌طرفه و بدون شک پیچیده است. کشف آن دشوار است و تضادهای درونی آن هرگز به‌صورت انتقادی مورد تحلیل قرار نگرفته است. ماهیت متناقض آن شامل دوگانگی بین مدت زمان زودگذر و تکرار الگوهای عشایری است (Myadar, 2011: 341).

توصیفات تاریخی براساس تجربه عمومی پذیرفته شده است که نشان می‌دهد عشایر به‌صورت ناگهانی (مانند حمله سواره نظام)، به مناطق مسکونی حمله کردند و پس از مدتی یا ناپدید شدند یا جذب مناطق مسکونی شدند. مسلماً عشایر تأثیر قابل توجهی بر توسعه اجتماعی و سیاسی بسیاری از جوامع کم‌تحرك (یکجانشین) با اقتصادهای متنوع‌تر و فناوری‌های پیشرفته داشتند (Khazanov, 1994: 45)، زیرا عشایر دارای مهارت‌هایی همچون: استفاده از تجهیزات فلزی سبک‌تر، رام کردن حیوانات قوی‌تر و با جثه‌های بزرگ‌تر و همچنین میزان تحرك بیشتر نسبت به یکجانشینان بوده‌اند؛ بنابراین همواره بر کم‌تحركان تأثیر خود را بر جای می‌گذاشتند. اما منابعی که بتواند ثابت کند که افراد کم‌تحرك از شیوه زندگی عشایری استفاده می‌کنند بسیار نادر است.

در منابعی همچون جتمار^۱ (۱۹۶۶) از غلبه زندگی عشایری صحبت می‌کنند. در آسیای میانه تضاد بین عشایر (مغولستانی‌ها) و کم‌تحركان (چینی‌ها) نسبت به هم‌پوشانی و استفاده از روش‌های زندگی یکدیگر بیشتر است (Lattimore, 2018: 67). از این‌رو، نویسندگان از نوسان فضای اقتصادی کوچ‌نشینی یا از ظهور مکرر عشایر صحبت کرده‌اند (Scholz & Schlee, 2015: 840).

ارتباط بین جوامع کوچ‌نشین با سایر جوامع (گذشته، حال، آینده) تا حدودی پنهان و کشف‌نشده باقی مانده است، یا تاکنون جامعه‌های کوچ‌نشین جدای از نظام کلی طبیعت بررسی شده و بیشتر فعالیت هوشمندانه افراد جامعه کوچ‌نشین مورد نظر بوده است. در حالی که جامعه کوچ‌نشین جزئی از نظام کلی طبیعت به‌شمار می‌رود و فعالیت‌های هوشمندانه افراد با تغییراتی که در نظام جزئی یا کلی طبیعت رخ می‌دهد، تغییر می‌کند (مشیری، ۱۳۷۷: ۱۲۹). از دیدگاه مشیری اصل کوچ برای انسان یک اصل تداومی باقی خواهد ماند و ماهیت آن به‌میزان فعالیت‌های هوشمندانه انسان بستگی دارد؛ بنابراین، تحول کوچ، تحول ماهیت است نه زندگی یکجانشینی.

ابن خلدون از نظر تحلیل تاریخی توانست بین ساکنان شهر و عشایر تمایز قائل شود. پژوهش‌های تاریخی وی شهر را به‌عنوان کنش متقابل نیروهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و محیط زیستی برجسته کرد و براساس سفرها، ملاقات‌ها و تجربیات خود، شهر را بخشی از محیط کم‌تحرك توصیف کرد. جایی که مردم در آن مجلل زندگی می‌کنند. او با مقایسه عمران بادوی (بادیه‌نشین) با عمران حداری (شهری) به این نتیجه رسید که بادیه‌نشینان در شرایط سختی زندگی می‌کنند و باید سخت کار کنند. در حالی که ساکنان شهر آرام و خاموش هستند (El-Kholei, 2019: 7). او سه نکته مهم درباره زندگی کوچ‌نشینی بیان نموده است. اول این‌که زندگی کوچ‌نشینی یک نوع تطبیق با محیط است. دوم این‌که زندگی کوچ‌نشینی کهن‌تر از زندگی شهری است و این اصل

هم امروز پذیرفته شده است با این تفاوت که ابن خلدون دربارهٔ زمان پیدایش کوچ‌نشینی، تاریخی ارائه نمی‌دهد. سوم این‌که ابن خلدون اظهار نموده است که کوچ‌نشینان به یک زندگی ساده و بدون تجمل قانع‌اند. این موضوع نیز دربارهٔ کوچ‌نشینان صادق است و حقیقت امر این است که اکثر اعضای جوامع کوچ‌نشین به یک زندگی بخور و نمیر قانع‌اند. وی معتقد است که کوچ‌نشینان (بادیه‌نشینان) به علت شیوهٔ زندگی خود از شهرنشینان دلیرتر و «به خیر و نیکی» نزدیکترند (امان‌اللهی‌بهاروند، ۱۳۸۳: ۱۶۱).

در مورد تاریخچهٔ کوچ‌نشینی در ایران نظرهای متفاوتی وجود دارد. پاپلی‌یزدی (۱۳۷۱) زندگی کوچ‌نشینی را پدیده‌ای متأخر و وارداتی می‌داند که پس از یورش مغول در ایران مرسوم شده است. امان‌اللهی‌بهاروند (جامعه‌شناس ایلات) (۱۳۸۳) برای کوچ‌نشینی در ایران اصالت تاریخی و جغرافیایی قائل شده و معتقد است که از هشت‌هزار سال پیش تاکنون ایران یکی از مناطق عشایرخیز بوده است. برخی نیز معتقدند زندگی کوچ‌نشینی و عشایری در ایران پدیده‌ای سیاسی نیست که صرفاً برای ایجاد امنیت تأسیس شده باشد. بلکه پدیده‌ای جغرافیایی و فرهنگی است (مولایی‌هشجین، ۱۳۸۱: ۱؛ مشیری، ۱۳۷۷: ۱۳۰ به نقل از پورحسن، ۱۳۹۶: ۳۵). از این‌رو، تداوم زندگی عشایری در کشور لازم و ضروری دانسته شده و از آن دفاع شده است.

اجماع نظری در مورد تقدم و تأخر زندگی یکجانشینی و کوچ‌نشینی در ایران وجود ندارد اما در مورد همجواری عشایر با روستا و شهر در ایران توافق وجود دارد. چنان‌چه کیانوند (۱۳۶۰) ابراز می‌کند که اگر تمدن ایرانی، تمدن عشایری نباشد، دست‌کم آمیخته با فرهنگ جمعیت‌های عشایری است.

تفکر کوچ‌نشینی

دلوز^۱ و گواتاری^۲ تعریف کوچ مبتنی بر حرکت را اشتباه می‌دانند. در عوض، عشایر را فردی می‌دانند که "از نقطه‌ای به نقطهٔ دیگر" در صورت نیاز - بدون شروع و بدون پایان پیش می‌رود. این سرگردانی، عشایر و حیوانات آن‌ها را در فضایی باز "محلی نامحدود و بدون ارتباط" پخش می‌کند. همچنين، نوموس‌ها (عشایر) را نقطه مقابل با سکونت‌گاه یا پولیس - ایالت، شهر و شهرک می‌دانند (Felix & Guattari, 1987: 56). فضای کوچ‌گر، سکون و یکجانشینی را برنمی‌تابد و به دنبال قلمروهای جدید است. برای کوچ‌گر، طی کردن مسیر مهم نیست. بلکه این خود مسیر است که اهمیت دارد؛ ولی فضای لایه‌ای، همان فضای رسمی و پایگان‌بندی شده است. فضای کوچ‌گر (فضای مسطح) یک قلمرو باز است که پتانسیل‌های رهایی‌بخش را به کسانی می‌دهد که در این فضا قرار دارند. ولی در یک فضای ناهموار و شیب‌دار، افراد در سلسله‌مراتب و ساختار رسمی اسیرند (Semetsky, 2008: 19) کوچ‌گر به دنبال کوچک‌شدن و اقلیت‌شدن است. علم کوچ‌گر نیز علم اقلیت است. علمی که هرگز از پیش آماده و همگن نشده بلکه مملو از تکینگی‌ها^۳ است (Felix & Guattari, 1987: 56).

رویکرد ریزوماتیک که توسط دلوز و گواتاری ارائه شده براساس ویژگی‌هایی مانند: «شدن» به جای «بودن»، تفاوت و ناهمسانی، توجه به «غیریت» و «دگرشدگی»، اقلیت‌شدن، تفکر کوچ‌گر، تفکر افقی و نفی سلسله‌مراتب شکل گرفته است. تفکر ریزوماتیک و افقی، در پی شکستن ساختارهای موجود به‌ویژه قطب‌بندی‌های رایج در اجتماع است. از جمله این تقابل‌ها، تقابل «فضا-زمان»، «عمومی-خصوصی»، «باز-بسته»، «مشهود-نامشهود»، «محلی-جهانی»، «سنت-مدرنیته»، «مرئی-نامرئی»، «حضور-غیاب»، «ذهن/عین»، «تئوری/عمل»، «فرهنگ عامه/فرهنگ

1. Deleuze
2. Guattari
3. Singularity

نخبه است (رضایی، ۱۴۰۱: ۱۴۳؛ سجادی و ایمان‌زاده، ۱۳۸۸: ۵۲). رویکرد ریزوماتیک توانایی تزلزل مفاهیم درخت‌وار و سلسله‌مراتبی از دانش را می‌دهد که در پایه‌های محکم و سنتی تفکر ریشه دارد. ترک تفکر درختی به معنای تبدیل‌شدن به کوچ‌گر است که اجازه می‌دهد تفکر سرگردان شود و فراسوی متون و قلمروهای آشنا، به بازقلمروسازی اقدام نماید (Gough & Price, 2004: 25). حکمت اشراق، ساختار فلسفی ممتاز و نظام‌مندی است که سهروردی آن را به‌منظور پرهیز از ناسازگاری‌های منطقی، معرفت‌شناسانه و مابعدالطبیعی که در فلسفه مشائی آن زمان تشخیص می‌دهد، طراحی کرد (نصر، ۱۳۸۷: ۴۰). نوع حکمتی که سهروردی رشد و قوام بخشید و به «حکمة‌الاشراق» شهرت داد، عقلانیت را دربرمی‌گیرد؛ ولی با مبتنی کردن آن بر پایه رؤیت مستقیم حقیقت، از عقلانیت نیز فراتر می‌رود (امین‌رضوی، ۱۳۷۷: ۶۵). سهروردی به‌جای این‌که موضوع فلسفه را «وجود» بداند، «نور» را محور مباحث فلسفی می‌داند و عقیده دارد فلسفه «فقه‌الأنوار» و نیز شناخت درجات و مراتب گوناگون آن است. اساس رویکرد اشراقی، حرکت از ظلمات و تاریکی به سمت نور و روشنایی است. سهروردی کمال را ظهور انوار قدسی و روشنایی و فیض آن‌ها بر نفوس کامل به‌هنگام رهایی از امور حسی می‌داند. وی کمال انسانی را فقط پرورش قوه عقلانی (استدلال) نمی‌داند، بلکه تربیت سیری معنوی و گذری از حوزه ظلمت به عالم نور و حقیقت می‌داند و این امر، تحولی است که باید از درون انسان و در بنیاد هستی او تحقق یابد. مقصد این سیر معنوی، بیدارشدن و آگاه‌شدن از خود اصلی است که به‌علت این‌که به غربت و تاریکی مادی و محسوس افتاده، اصل نوری خود را فراموش کرده است. در این رویکرد، شناخت چیزها و حتی خدا در جهان، فرآیندی پرحمت نیست که لازم باشد با فعالیت‌های عقلانی و استدلالی انجام شود، بلکه در واقع معرفت، درست نگاه کردن به چیزهاست. همان‌گونه که دیدن چیزها مستلزم آن است که حجابی میان چشم بیننده و چیز دیده شونده وجود نداشته باشد، شناخت نیز مستلزم آن است که ارتباط مستقیمی میان داننده و دانسته‌شونده برقرار شود. در این میان، آن‌چه مهم است، وجود یک سوژه خودآگاه است که می‌تواند امور را بشناسد. این نوع معرفت‌شناسی، اساس رویکرد اشراقی را تشکیل می‌دهد. برخلاف رویکرد ریزومی که غایت مشخصی را برای انسان در نظر نمی‌گیرد، رویکرد اشراقی به‌طور کاملاً روشن، هدف غایی را برای انسان ارائه می‌دهد. از فلسفه دلوز می‌توان نتیجه گرفت این رویکرد بر اصولی مانند: «شدن» به‌جای «بودن»، تفاوت و ناهمسانی، توجه به «غیریت» و «دگرشدگی» اقلیت‌شدن، تفکر کوچ‌گر، تفکر افقی و نفی سلسله‌مراتب تأکید دارد. این شدن‌های متکثر در رویکرد اشراقی باید به وحدتی برسد که همانا نورانی‌شدن و نزدیکی به خداوند است، در حالی‌که در رویکرد ریزومی، برای «شدن» مقصدی در نظر گرفته نمی‌شود و این خود مسیر شدن‌هاست که مهم است. رویکرد ریزومی به نوعی تکثر رادیکال اعتقاد دارد، در حالی‌که کثرت در رویکرد اشراقی به وحدت منجر می‌شود. رویکرد اشراقی تفاوت میان انسان‌ها را می‌پذیرد و به تفاوت‌های فردی اهمیت قائل است ولی این تفاوت برخلاف رویکرد ریزوماتیک، تفاوت در ذات نیست و انسان‌ها در ذات یکسان‌اند؛ بنابراین رویکرد اشراقی، اصل تفاوت و ناهمسانی در رویکرد ریزوماتیک را رد می‌کند. رویکرد اشراقی با اصل روابط افقی و نفی سلسله‌مراتب مخالف است درحالی‌که در رویکرد ریزوماتیک بسیار مورد تأکید است، رویکرد اشراقی بر سلسله مراتب مبتنی است و این سلسله‌مراتب در دیدگاه سهروردی درباره علم و علما به‌روشنی یافت می‌شود و خدا نیز در رأس این سلسله‌مراتب جای دارد. در این سلسله‌مراتب، خدا به‌عنوان فرستنده پیام، انسان دریافت‌کننده و قرآن کریم، روایت‌های دینی و متون مقدس به‌عنوان منبع یادگیری تلقی می‌شوند (براهیمی دینانی، ۱۳۷۹: ۱۹ و ۵۰؛ رضایی، ۱۴۰۲: ۵؛ مهرافزا و همکاران، ۱۴۰۲/الف: ۶۸-۶۹؛ ب: ۱۲۲-۱۲۴).

جدول ۱: مقایسه اصول در رویکرد ریزوماتیک و اشراقی

رویکرد ریزوماتیک	رویکرد اشراقی
تأکید بر شدن به جای بودن	کمال خواهی و حرکت به سمت نور
تفاوت و ناهمسانی	خودآگاهی و معرفت نفس
تأکید بر روابط افقی	دریافت شهودی
نفی سلسله مراتب	تأکید بر سلسله مراتب
ساختار شکنی	وجود روابط عمودی

مأخذ: سلحشوری و حق ویردی، ۱۳۹۴: ۸۵

با وجود تمایز رویکردهای غربی و اسلامی، اشتراک مفاهیم برآمده از اندیشه کوچ‌گری همچون شدنی به جای بودن، سیالیت و غیرسلسله مراتبگی قابل توجه است. این مفاهیم که کنشگرانه و دارای قابلیت‌های متکثر زایشی هستند در بازتولید فضایی به‌ویژه در فضای معماری و شهرسازی معاصر از طریق قیاس با پدیده‌های پویا با تکنیک‌های زایشی از جمله: ریخت‌پذیری، تاشدگی، پویانمایی (فرم پویا)، شگرد میدان و فرم سیال بازتاب یافته‌اند. این تجلی از «کوچ» یعنی مفهوم سیلان در آرای حکمایی مثل: فارابی، شیخ اشراق، ملاصدرا به شکل‌های مختلفی در فرم و فضای شهر ایرانی-اسلامی از منظر نظری، عملی و صناعی فرای تاب‌آوری شهری قابل بهره‌برداری است. فرآیندهای زایشی فرم و فضا^۱ همچنین حکمروایی در جذب یا کوچ جمعیت فعال و سرمایه اجتماعی با فناوری‌های نوین اطلاعاتی به بافت مرکزی^۲ از نمونه‌های پیشنهادی بوده‌اند (نوریان و رضایی، ۱۳۸۵: ۳۵؛ رضایی، ۱۳۹۳: ۵۶؛ مهرافزا و همکاران، ۱۴۰۲/الف: ۲؛ محسنی و رضایی، ۱۴۰۲: ۸۱؛ اکبری و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۰۰؛ رضایی و نصیری، ۱۴۰۳: ۱۹)

تاب‌آوری اجتماعی

اگرچه تفاوت‌هایی در مفهوم‌سازی تاب‌آوری وجود دارد با این حال استعاره غالب این است که تاب‌آوری مانند نوعی ماده فوق‌العاده است که می‌تواند شوک‌های داخلی و خارجی را جذب کرده و در عین حال شکل خود را نیز حفظ کند (Morais-Storz & Nguyen, 2017: 95) و یا به‌عنوان توانایی یک سامانه برای جذب شوک‌ها قبل از تغییر ساختار آن توسط یک عامل مزاحم است (افرادی، ۱۳۹۸: ۲۷).

تعدادی از دانشمندان اجتماعی از اصطلاح تاب‌آوری در تحلیل ظرفیت خودسازماندهی یک سیستم (یک شخص، زیستگاه یا اجتماع) برای مقاومت در برابر تأثیرات (مثل بیماری‌ها، بحران‌ها یا آسیب‌های طبیعی) بدون این‌که متلاشی شود استفاده کردند (Keck & Sakdapolrak, 2013: 7). مفهوم تاب‌آوری فرض می‌کند که در سیستم‌های پیچیده اجتماعی-اکولوژیکی نمی‌توان حالت تعادلی برقرار کرد، در این بین تاب‌آوری، چرخه و تجمعی است که از طریق یادگیری پیوسته و سازگاری‌هایی که در پاسخ به یکسری آشفتگی‌ها ایجاد شده، به‌وجود می‌آید (Hendry Linda et al, 2019: 431).

اصطلاح تاب‌آوری اجتماعی اولین بار توسط ادگر در سال ۲۰۰۰ مطرح شد. وی تاب‌آوری اجتماعی را به‌عنوان توانایی گروه و یا جوامع برای مقابله با تنش‌های خارجی و اختلالات در مواجهه با تغییرات اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی تعریف می‌کند. این تعریف بر تاب‌آوری اجتماعی در ارتباط با مفهوم تاب‌آوری زیست‌محیطی، به‌ویژه

۱. می‌توان به روش‌های برهم‌گماری، بازی با مقیاس، ریخت‌پذیری (مورفینگ)، تاشدگی (فولینگ)، فرم پویا، داده‌نما، نمودار و پارامتریک اشاره کرد (رضایی، ۱۳۹۳: ۱۹۴-۲۰۴).

۲. تاسیس اکوپارک‌های فناوری، افزایش دانش فنی و محله‌های خلاق از پیشنهاد‌های مورد نظر است.

برای گروه‌های اجتماعی و یا جوامعی که برای امرار معاش وابسته به منابع محیطی و زیست‌محیطی هستند [جوامع کوچ‌نشین]، تأکید می‌کند (Adger, 2000: 350).

کاتر^۱ و همکاران (۲۰۰۸) تاب‌آوری اجتماعی را به‌عنوان توانایی یک سیستم اجتماعی برای پاسخ‌دادن به خطرات و بازسازی پس از آن در نظر می‌گیرند. تاب‌آوری اجتماعی شامل شرایطی می‌شود که به سیستم اجازه می‌دهد تأثیرات را جذب کند و با رویدادها سازگار شود و فرآیندهای سازگاری پس از سانحه است که با استفاده از توانایی سیستم اجتماعی برای سازماندهی مجدد، تغییر و یادگیری واکنش به خطر به‌وجود می‌آید. همان‌طور که تعاریف نشان می‌دهد، هر دو محقق بر ظرفیت پیش‌بینی، آماده شدن برای خطر، و یادگیری بازیگران اجتماعی و سیستم اجتماعی به‌منظور مقابله بهتر با خطرات آینده تمرکز می‌کنند (Cutter et al, 2008: 599).

تاب‌آوری اجتماعی می‌تواند با توجه به متغیرهای اقتصادی، جمعیتی، نهادی و زیست‌محیطی در هر دو بعد زمانی و مکانی و در مقیاس‌های گوناگون مورد بررسی قرار گیرد. البته حائز اهمیت است که تاکنون افراد کمی توانسته‌اند به تعریف تاب‌آوری اجتماعی بپردازند و هنوز در تعریف و شاخص‌سازی این مفهوم ابهامات زیادی وجود دارد (Sapirstein, 2006: 55). همه تعاریف در مورد تاب‌آوری اجتماعی به ظرفیت‌های افراد، سازمان‌ها و یا جوامع برای تحمل‌کردن، جذب‌کردن، تطبیق و تبدیل در برابر تهدیدات اجتماعی از هر نوع، توجه دارند (Keck & Sakdapolrak, 2013: 9). به‌طور گسترده قابلیت تاب‌آوری اجتماعی، توان هویتی یک اجتماع برای برگشت به تعادل یا پاسخ مثبت به مصیبت‌هاست (Keck & Sakdapolrak, 2013: 9; Miller, et al, 2007: 697).

تاب‌آوری اجتماعی از دیدگاه اسلامی

در منابعی چون قرآن و نهج البلاغه می‌توان تعبیری از تاب‌آوری و کوچ‌گری را در گستره‌ای متنوع از ظاهری تا معنوی حتی از انتخابی تا گریزناپذیر در انسان‌ها و جوامع یافت.^۲ ظرفیت بالای تاب‌آوری اجتماعی در شهرهای اسلامی نیز با بهره‌گیری از عرف، انطباق یا سازش‌پذیری خردورزانه، قدرت ملی، وجود سرمایه‌های اجتماعی، مذهبی-قومی، انجمن ایلی، گروه‌های مردمی، حکمروایی مبتنی بر فقه شهری و عدم نظام متمرکز از بالا به پایین شناسایی شده است. این سازگاری فضایی، پویایی به همراه داشته چنان‌که به عنوان نمونه این انطباق در ترکیب و توسعه خانه‌ها، مساجد و بازار شهر قابل مشاهده است: با تغییر خانوار، فضای خانه تغییر می‌یابد. مسجد و بازار نیز جدا از گسترش تدریجی در سازش با نیازها، کاربری و فعالیت‌های منعطف و متنوعی چون دینی، آیینی، آموزشی، فرمانروایی، بازپروری، تیمارداری، پزشکی و تفریحی یافته است (رضایی، ۱۳۹۲: ۱۸۳؛ امینی حاجی باشی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹). حتی در قرن پانزدهم شمسی با توجه به کنش‌های سیال چندجهانی شدن، شرط پیشرفت طرح‌های شهری در کشورهای اسلامی مثل ایران، گرایش آن‌ها به تاب‌آوری اجتماعی در قالب حکمروایی سلامت محور، مشارکت مردمی و توانمندسازی بافت‌ها معرفی شده است (رضایی، ۱۳۹۷: ۶۱-۵۹؛ ۱۳۹۹: ۲۴۷؛ ۱۴۰۱: ۱۵۵-۱۵۴).

از مهم‌ترین جلوه‌های خاص وجودی انسان، اعتقاد به خداوند و خلقت حکیمانه عالم وجود است. این ویژگی باعث می‌شود تا با نگاه مؤمنانه به تمام نعمات و نعمات، روح و جسم خود را با زندگی این جهانی منطبق ساخته و حتی از مشکلات پیش‌رو پلکان رشد و ترقی برای پیشرفت‌های دنیایی و مقامات اخروی بسازد (اسدی، ۱۳۹۹: ۱). قرآن کریم

1. Cutter

۲. مثل: تاب و تحمل، مهاجرت صبورانه، بازگشت‌پذیری، آزمایش، سیلان و روانی، سیر در خشکی و آب، سیر از عالم ماده تا معنا، معاد، نابودی شهرها در اثر طغیان، مهاجرت‌های شبانه؛ نه تنها شاخص‌های به‌دست آمده در یافته‌ها (جدول ۴) در مطالعات فلسفه اسلامی قابل دستیابی است بلکه جنبه‌هایی مثل معنویت وجود دارد که در متون دیگر به آن‌ها توجه نشده است. پرداخت به این موضوع به پژوهش دیگری موکول شده است.

راهنمای انسان‌ها در مواجهه با سختی‌ها و شرایط بحرانی است و در آیات خود به صبر و شکیبایی، طاقت‌آوری، عسر و یسر، رضا و تسلیم، ابتلا و آزمایش، اراده حکیمانه خداوند، جزا و پاداش، توکل و استعانت از خداوند که نشانه‌هایی از تاب‌آوری اجتماعی هستند، اشاره می‌نماید.

قرآن کریم در رسالت انسان‌سازی و جامعه‌سازی خود آدمیان را دعوت به شکیبایی در مقابل سختی‌ها و ناگواری‌ها می‌کند «اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ (بقره ۴۵)». همچنین، آیاتی از قرآن کریم ناظر به میزان محدودیت و طاقت انسان است که بنده موظف است برای مقابله با مشکلات، از خداوند بخواهد و دعا کند که مورد عنایت حق تعالی قرار گیرد «لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (بقره ۲۸۶)». یکی دیگر از مفاهیم قرآنی که می‌تواند ناظر به ارتقای تاب‌وتوان آدمی است، مفهوم معیت یا همراهی سختی‌ها و آسانی‌ها در دنیا یا رسیدن به آسانی پس از تحمل سختی است که طبعاً امید و انگیزه مقاومت در مقابل سختی‌ها را افزایش می‌دهد. «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا، إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (شرح ۵)».

از مهم‌ترین بسترهای افزایش تاب‌آوری در مقابل سختی‌ها، مفهوم والای رضا و تسلیم در مقابل خواست الهی است. «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ اِرجِعي إلى ربِّكِ راضيةً مرضيةً فادخلي في عبادي وادخلي جنتي (فجر ۳۰)». توجه به ابتلائات و فلسفه آن از مفاهیم دیگر قرآنی است که در میزان افزایش تاب‌آوری جامعه مؤثر است. این مفهوم در مقاوم‌سازی انسان جهت تحمل بلايا و مصائب طبیعی بسیار مؤثر است. «أَحْسِبِ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ (عنکبوت ۲)»

شکی نیست خداوند «فعال ما یشاء» است و بنا به حکمت اموری در عالم جاری است که شاید در نگاه بدوی انسان، خوشایند او نباشد. بدیهی است که باور به اراده الهی در تاب‌آوری انسان بسیار مفید است. «وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (انعام ۵۹)» مفهوم جزاء و پاداش در مقابل تکلیف و رنج‌های انجام واجبات و ترک محرمات یکی دیگر از مفاهیم قرآنی است که در افزایش مراتب تاب‌وتحمل انسان مؤثر است. «وَوَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا (انبیاء ۴۷)». توکل به معنای واگذار کردن امور به خداوند و او را وکیل تام‌الاختیار دانستن در تمام امور و شئون زندگی است، لذا این باور آدمی را در مقابل حوادث و سختی‌ها مقاوم می‌سازد. «وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا (طلاق ۳)». بدیهی است انسان همیشه نیازمند به تکیه‌گاه قدرتمند است و هیچ قدرتی بالاتر از خالق قادر نیست؛ بنابراین استمداد از عنایات خداوند آدمی را در مواجهه با سختی‌ها مقاوم و میزان طاقت او را بالا می‌برد. «اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (اعراف ۱۲۸)».

پیشینه پژوهش

طلایی و همکاران (۱۳۹۳)، ایل‌های کوچ‌روی زاگرس غربی را که در فصول کوچ در گرمسیر در کنار ایل‌های این مناطق به سر می‌برند، معرفی کرده‌اند. در طول هزاران سال، این ارتباط‌ها و هم‌زیستی‌های مسالمت‌آمیز باعث شکل‌گیری تبادلات فرهنگی در منطقه زاگرس مرکزی شده است.

ضیایی و همکاران (۱۳۹۶)، عوامل شکل‌دهنده تاب‌آوری معیشت عشایر کوچنده بر مبنای نظریه چشم‌انداز ثبات را در قالب هفت مقوله دسته‌بندی نمودند؛ به‌طوری که ویژگی‌های معیشت و عوامل محدودکننده درونی گویای

مقاومت؛ عوامل تواناساز درونی بیان‌کننده گستره، عوامل مرتبط با کیفیت زندگی گویای تزلزل سیستم معیشت و عوامل محدودکننده بیرونی، عوامل تواناساز بیرونی و تغییرات و تنش‌ها منطبق بر مفهوم پانارشی هستند. حسنی (۱۳۹۷)، با تحلیلی بر چالش‌ها و آسیب‌پذیری تاب‌آوری فرهنگی در اجتماع بومی، تاب‌آوری و فشارهای جدید آن‌را نشان می‌دهد و همچنین پتانسیل و ظرفیت تاب‌آوری یک اجتماع را فرصتی در جهان امروز قلمداد می‌کند که بر پایداری جوامع محلی و درکشان در حفظ زیست‌بومشان را یادآور شود. کاسان^۱ (۲۰۱۰)، ادعا می‌کند که درک انعطاف‌پذیری در سیستم‌های اجتماعی-فرهنگی و اکولوژیکی همراه با مفهوم پلورالیسم افزایش می‌یابد. ایده طاقچه زیست‌محیطی با حساسیت به فرهنگ، دین، قومیت، شیوه زندگی و زیستگاه غنی شده است.

میادر^۲ (۲۰۱۱)، اشاره می‌کند که مغولستان نمی‌خواهد، موج جهانی شدن یا حرکت به سوی جذب جهانی را عقب براند اما می‌تواند با حفظ فرهنگ خود در تقابل با نظم جهانی، در عین حال که به‌طور فزاینده‌ای جذب آن می‌شود، به‌دنبال حفظ بخشی از خود باشد؛ از این‌رو، کوچ‌نشینی واقعی از بین می‌رود، کوچ‌نشینی نمادین اهمیت فرهنگی بیشتری می‌یابد و نقش محوری‌تری در نحوه تعریف خود از مغول‌های مستقل، آزاد اندیش و مقاوم ("کوچ‌نشین درون") دارد.

فوربز^۳ (۲۰۱۳)، تاب‌آوری فرهنگی سیستم‌های زیست‌بوم شناختی در مناطق شرقی روسیه را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج نشان داد که مؤسسات محلی انعطاف‌پذیر بوده و تصمیم‌گیری‌هایی را که به نیازها و برنامه زمانبندی گله‌داران مربوط می‌شود، انجام می‌دهند. این امر بر عواملی مانند: جمعیت گله، تحرک و انرژی تأثیر می‌گذارد. اکبر و همکاران (۲۰۱۴)، نشان دادند که تاب‌آوری و رضایت از زندگی در بین زنان و مردان عشایر، رابطه مثبتی با هم دارند. پاشنوا^۴ (۲۰۱۷)، در پژوهشی علاوه بر میراث فلسفی و نظری نظریه عشایری برایدوتی، تفکر هویتی آمارتیا سن را گرد هم آورده است. این میراث همراه با مفهوم جدید "هویت تاب‌آور" این امکان را می‌دهد که درک سنتی هویت به‌طور انتقادی تجدیدنظر شود.

چوا و همکاران (۲۰۱۹)، نشان می‌دهند که ارزش پیوند به‌عنوان موضوعی جامع است که جهان‌بینی جوامع بومی جنوب شرقی آسیا را تشکیل می‌دهد. ارتباط متقابل برای مردم بومی مهم بود زیرا آن‌ها خود را امتداد خانواده، اجتماع، اجداد، فرزندان آینده، سرزمین و همه موجودات زنده‌ای که در سرزمین آن‌ها زندگی می‌کردند، می‌دانستند. فوجی^۵ (۲۰۲۰)، روند اولیه کوچ عشایری در جنوب اردن را از دیدگاه تاب‌آوری اجتماعی مورد بحث قرار می‌دهد.

روش پژوهش

با توجه به این‌که هدف اصلی این پژوهش ارائه مدلی برای بررسی اندیشه کوچ‌گری در تاب‌آوری اجتماعی شهروندان است، این پژوهش از نگاه راهبرد کیفی، از نظر هدف، بنیادین و از لحاظ ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. در این پژوهش از روش «فرا ترکیب» در تفسیر جدید مفاهیم کوچ‌گری و تاب‌آوری و از «نظریه برپایه‌ای» که به نظریه داده‌بیناد یا زمینه‌ای نیز ترجمه شده، جهت تدوین فرضیه و مدل استفاده شد. در رویکرد گلگیری (۲۰۰۲) از نظریه برپایه‌ای، مفروضات از پیش تعیین‌شده‌ای وجود ندارد؛ بلکه این روش در کمبود دانش به‌دنبال تدوین گزاره یا مدل نظری در پژوهش است (رضایی، ۱۴۰۱: ۱۴۸).

1. Kassam
2. Myadar
3. Forbes
4. Pashnova
5. Fujii

فرا ترکیب به کاررفته در این پژوهش، روش هفت مرحله‌ای فرا ترکیب سندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) است. گام اول - تنظیم پرسش‌های پژوهش است که در این جا پرسش اصلی چنین تنظیم شد: مفهوم‌سازی تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌گری چگونه است؟ گام دوم - بررسی نظام‌مند متون است که با توجه به ماهیت پرسش‌های پژوهش، پایگاه‌های داده‌های همچون: «اسکوپوس»، «اسپرینگر»، «ساینس دایرکت»، «امرالده»، «گوگل اسکولار» و سایر پایگاه‌های معتبر بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱ بررسی شد. کلیدواژه‌های به کاررفته در جست‌وجوی متون شامل عناوینی چون: «کوچ»، «کوچ‌نشینی»، «تاب‌آوری اجتماعی»، «شهرنشینی»، «Nomad»، «Nomadism»، «Social Resilience»، «Urban» انتخاب شد. گام سوم - جست‌وجو و انتخاب متون مناسب است. پس از تنظیم پرسش‌های پژوهش، مبانی نظری به شکل نظام‌مند بررسی و تعداد ۱۰۹ منبع شناسایی شد. برای این که مشخص شود متون یافت‌شده متناسب با پرسش پژوهش هستند یا خیر، مجموعه مطالعات منتخب چندین بار از نظر مرتبط بودن عنوان با هدف پژوهش، در دسترس بودن، مرتبط بودن چکیده و محتوا و در نهایت ارزیابی روش‌شناسی، بررسی و بازبینی شدند. در این گام، در هر بازبینی تعدادی از متون رد و از فرآیند بررسی حذف شدند. در مرحله غربالگری، برای بررسی کیفیت روش‌شناختی پژوهشی هر یک از متون از برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی (CASP) استفاده شد. این ابزار شامل ۱۰ سؤال است که اهداف مطالعه، منطق روش، طرح مطالعه، روش نمونه‌برداری، جمع‌آوری داده‌ها، انعکاس‌پذیری، ملاحظات اخلاقی، دقت تحلیل داده‌ها، بیان واضح و روشن یافته‌ها و ارزش پژوهش را پوشش می‌دهد. هر یک از این سؤال‌ها دارای پنج امتیاز است. در این پژوهش حداقل امتیاز لازم برای پذیرش یک پژوهش، ۲۲ در نظر گرفته شد (مانیان و رونقی، ۱۳۹۴: ۹۱۰؛ رضایی، ۱۴۰۰: ۷). بر اساس غربالگری انجام‌شده در مجموع ۲۸ پژوهش به‌عنوان مبنای این مطالعه قرار گرفت.

در این پژوهش برای ارزیابی پایایی یافته‌های پژوهش از ضریب کاپا استفاده شد. برای محاسبه ضریب کاپا ابتدا هشت مطالعه به‌صورت تصادفی به یک همکار داده شد و از وی درخواست شد تا متن را کدگذاری کند. سپس داده‌های حاصله در قالب یک ماتریس دوبعدی شامل کدگذار و کدهای آن تنظیم و در ادامه کدها با یکدیگر مقایسه و ضریب کاپا به‌صورت جدول ۲ محاسبه شد. مقدار ضریب کاپای به‌دست‌آمده (۰/۷۲۱) نشان‌دهنده توافق بالا بین مرورگران بوده و شاخص‌های احصا شده از نظر کیفیت مورد تأیید خبرگان قرار گرفت.

جدول ۲: مقدار ضریب شاخص کاپا

کل	پژوهشگر		اندازه توافق	کاپا	ارزش	معنی‌داری تقریبی
	دیده نشده	دیده شده				
نفر اول	دیده نشده	۹	۱	داده‌های معتبر	۰/۷۰۱	۰/۰۰۰
		۲	۲۳			
	دیده شده	۱۱	۲۴		۳۵	

ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳

در این پژوهش برای اعتبارسنجی مدل نیز از روش مثلث‌سازی^۱ (آمیخته همزمان) پژوهشگر استفاده شد. مثلث‌سازی پژوهشگر شامل استفاده از چند پژوهشگر، تحلیل‌گر و کدگذار در فرآیند پژوهش است. در این روش وقتی پژوهشگران مختلف بدون اطلاع از کار یکدیگر، داده‌هایی را در تأیید یا رد هم ارائه می‌کنند، قابلیت اعتماد به داده‌ها افزایش می‌یابد.

1. Triangulation

همچنین در این مطالعه از پنج خبره خواسته شد تا با مشاهده فرایندها و نتایج پژوهش، مطالب مورد نظر خود را ارائه دهند و در نهایت اصلاحات آن‌ها اعمال شد. همچنین در این پژوهش از روش گروه کانونی نیز برای اعتبارسنجی مدل استفاده شد؛ به گونه‌ای که با طراحی نظام‌مند و به‌کارگیری نظر خبرگان و انجام‌دادن اصلاحات چندباره توسط افراد، اعتبار مدل تأیید شد. در واقع در این پژوهش جهت افزایش مقبولیت، از روش‌های بازنگری توسط خبرگان و متخصصان استفاده شد و برای قابلیت تأیید نیز، در مرحله پایانی، طبقات به‌دست‌آمده به‌منظور بازبینی و تأیید، به چند نفر از خبرگان برگردانده و نکات پیشنهادی آن‌ها اعمال شد.

یافته‌ها و بحث

بر اساس پژوهش‌هایی که بررسی شد می‌توان پیشینه کوچ‌نشینی و تحرک در جهان و ایران را به دوره‌های پیش از اسلام، دوره اسلامی و قرون وسطی، دوره مدرن و پست‌مدرن دسته‌بندی نمود. در دوره پیش از اسلام و در سطح جهانی، کوچ‌نشینان مهارت‌هایی از جمله اهلی کردن اسب و شتر را کسب نمودند و از همین طریق به تحرک بیشتر روی آوردند. همچنین آن‌ها با استفاده از این مهارت نسبت به یک‌جانشینان از قدرت و برتری نسبی برخوردار بودند؛ بنابراین با یک‌جانشینان به درگیری و نزاع می‌پرداختند. در ایران نیز کوچ‌نشینان از خوی نظامی‌گری و قدرت بیشتری برخوردار بودند، تا آن جایی که آن‌ها نقش مهمی در ایجاد یا نابودی امپراتوری‌ها ایفا می‌نمودند. در این دوره کوچ‌نشینان سعی در یادگیری مهارت‌ها، ساخت و استفاده از ابزارهای جدید برای امور کشاورزی بودند و همواره در تلاش برای نوعی سازگاری با محیط بودند.

در دوره قرون وسطی در ابتدا با ویران شدن سیستم‌های آبیاری بین‌النهرین، کشاورزی جای خود را به دامداری و مرتع‌داری داد. ظهور دین اسلام و گسترش آن توسط کوچ‌نشینان به اروپا، شمال آفریقا و نقاط دیگر مفاهیم و بسترهایی برای تاب‌آوری از دیدگاه دین اسلام شکل گرفت. اما در این دوره کوچ‌نشینی در غرب ناپدید و در شرق شکوفا شد. در دوره مدرن و سرعت روزافزون صنعتی‌شدن، گرایش به کشاورزی و زندگی یک‌جانشینی افزایش یافت. یک‌جانشینان با ساخت سلاح‌ها و ابزارهای جنگی مدرن از برتری نظامی نسبت به کوچ‌نشینان برخوردار شدند. فرهنگ غرب به سرعت در حال گسترش بود و بین کشورهای صنعتی و غیرصنعتی شکاف‌های زیادی پدید آمد. ایران نیز از این تغییر و تحولات بی‌نصیب نماند و با تسلط فرهنگ غرب بر کشور، کوچ‌نشینی به‌عنوان زندگی‌ای قدیمی، سنتی، تغییر ناپذیر، ناسازگار جلوه پیدا نمود. دولت دیگر به قدرت نظامی ایلات و عشایر وابسته نبود و کوچ‌نشینی رو به زوال رفت.

اما در دوره پست‌مدرن، دامداری سیار با شکل‌های جایگزین (مدرن)، استفاده از زمین کشاورزی آبی، کشاورزی مکانیزه در مقیاس بزرگ و گردشگری شکل گرفت و نوعی تحرک به سبکی مدرن پدید آمد. چنانچه بعضی از کشورها از فرهنگ کوچ و تحرک خود برای زندگی شهری، جذب گردشگر و انجام فعالیت‌های خود بهره‌می‌برند. در ایران با تشکیل سازمان امور عشایری، تخصیص سهمیه تحصیلی، آزادسازی قیمت فرآورده‌های دامی، مالکیت اراضی و اختصاص زمین به عشایر این گروه را به زندگی یک‌جانشینی ترغیب نمودند.

زندگی کوچ‌نشینی در ایران مانند گذشته با جمعیت و جابجایی‌های مکرر، با قدرت و خوی نظامی‌گری وجود ندارد اما ایل‌ها و عشایر شاهسون، قشقایی، بختیاری و تعدادی دیگر از این اقوام به‌صورت دسته‌های کوچک به این نوع زندگی ادامه می‌دهند. اما این دیدگاه درباره کوچ‌نشینی وجود دارد که عشایر، راهبردها و فرصت‌طلب در استفاده از منابع در محیط‌های دشوار هستند. این دیدگاه و شیوه زندگی کوچ‌نشینی می‌تواند نمود تفکر تاب‌آوری و روش سازگارگونه در محیط‌ها و شرایط مختلف باشد.

جدول ۳: پیشینه اندیشه کوچ‌نشینی و تحرک در ایران و جهان

دوره	در ایران	در جهان	متون
دوره پیش از اسلام	<ul style="list-style-type: none"> - نوع زیست‌بوم (تأثیرگذار در شکل‌گیری اجتماعات) - دارا بودن خوی نظامی‌گری (کوچ‌نشینی) در زندگی و معیشت - بانی یا نابودکننده امپراتوری‌های بزرگ - در رأس قدرت و سلسله مراتب قرار داشتن کوچ‌نشینان - نوعی سازش فرهنگی با محیط از طریق پرورش دام - تأثیر وضعیت اکولوژیک در پیدایش این نوع معیشت - نوعی نوآوری با توجه به وضعیت ابزار و فنون ساده آن - زمان بهترین روش برای بهره‌گیری از میلیون‌ها هکتار اراضی غیرکشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - اهلی کردن اسب در استپ‌های اوراسیا - جهت‌گیری تمام مردم به سمت کوچ‌نشینی - اهلی کردن شتر در خاورمیانه (پایان هزاره دوم) - افزایش بیشتر تحرک - ظهور جنگجویان سواره و انبوهی یا امپراتوری (مانند کیمیری‌ها، تراکیان و سکاها، و بعداً هون‌ها، تاتارها و دیگر) ترک و مغول‌ها). - درگیری‌های بین مردمان عشایر و کم‌تحرک 	<ul style="list-style-type: none"> (مولایی هشتچین، ۱۳۸۱؛ امان‌اللهی بهاروند، ۱۳۸۳؛ Sherry & Kozinets, 2007, Moshiri, 1990)
دوره اسلامی و دوره قرون وسطی	<ul style="list-style-type: none"> - بسترهای تاب‌آوری جامعه در اسلام (فطرت، تعلیم و تربیت، ایمان) - مفاهیم و گزاره‌های ناظر به تاب‌آوری در قرآن (صبر و شکیبایی، طاقت‌آوری، عسر و یسر، رضا و تسلیم، ابتلا و آزمایش، اراده حکیمانه خداوند، جزا و پاداش، توکل، استعانت از خداوند) 	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش اسلام توسط کوچ‌نشینان - ویران شدن سیستم‌های آبیاری بین‌النهرین و بازگرداندن زمین‌های زراعی به مرتع - پناه بردن به بیابان - ناپدید شدن "کوچ‌نشینی" در غرب و شکوفایی آن در شرق 	<ul style="list-style-type: none"> آنمراذنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ Scholz & Fujii, 2020a Schlee, 2015
دوره مدرن	<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌گیری از نیروی ماشین در صنایع کشاورزی، استفاده از نیروی برق در صنایع، گسترش نظام کارخانه‌ای، تسریع در امور حمل‌ونقل و ارتباطات - تسلط فزاینده سرمایه‌داری در تمام شئون اقتصادی و زوال کوچ‌نشینی - کوچ‌نشینی را به‌عنوان قدیمی، سنتی، تغییر ناپذیر، ناسازگار جلوه می‌دهند. - قطع وابستگی دولت به نیروی نظامی ایلات و عشایر 	<ul style="list-style-type: none"> - جابجایی مکرر محل سکونت - تبدیل و تغییر کوچ‌نشینی و یکجانشینی بهم - گرایش به سمت کشاورزی مدرن و زندگی کم تحرک - بهبود کیفیت زندگی - بالا رفتن سطح آگاهی - گسترش شهرنشینی - گسترش تخصص‌ها - برتری نظامی اروپاییان و گسترش استعمارگری - ایجاد شکاف بین کشورهای صنعتی و غیرصنعتی - گسترش فرهنگ غرب به دلیل وقوع انقلاب صنعتی 	<ul style="list-style-type: none"> مولایی هشتچین، ۱۳۸۱؛ Moshiri, 1990; Forbes, 2007; Sherry & Kozinets, 2007; Warg Naess, 2012; Fujii, 2020b; Ishii, 2016 ۱۳۹۰؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ نوروزی، حیدری؛ احمدی، ۱۳۹۲؛ آزادی، گرگانی، آزادی؛ ۱۳۹۵؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶.
دوره پست مدرن	<ul style="list-style-type: none"> - مالکیت اراضی به دلیل اجرای برنامه اصلاحات ارضی - سوادآموزی نوین در تحرک اجتماعی و مکانی - تأسیس سازمان امور عشایر - تخصیص سهمیه تحصیلی - آزادسازی قیمت فرآورده‌های دامی - عشایر راهبردگرا و فرصت‌طلب منابع در محیط‌های دشوار هستند. 	<ul style="list-style-type: none"> - دامداری سیار با شکل‌های جایگزین (مدرن) - استفاده از زمین مانند کشاورزی آبی - کشاورزی مکانیزه مقیاس بزرگ یا گردشگری 	<ul style="list-style-type: none"> مولایی هشتچین، ۱۳۸۱؛ امان‌اللهی بهاروند، Moshiri, 1990; Forbes, 2007; Sherry & Kozinets, 2007; و بردی، ۱۳۹۰؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ Scholz & Schlee, Warg Naess, 2012, Fujii, 2020b, 2015؛ نوروزی، و همکاران، Ishii, ۱۳۹۲؛ آزادی و همکاران؛ ۱۳۹۵؛ Ishii, 2016؛ یوسفی زشک و باقی‌زاده، ۱۳۹۳، ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶.

ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳

هدف اصلی گام چهارم فراترکیب، استخراج شاخص‌ها از منابع مختلف است. شاخص‌های مستخرج از منابع بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۲۱ به دست آمد (جدول ۴). این شاخص‌ها از دیدگاه کوچ‌گری موجب تسهیل تاب‌آوری اجتماعی می‌شوند.

جدول ۴: شاخص‌های مستخرج از مطالعات پژوهش

شاخص	منابع	شاخص	منابع
کنترل و نظارت	مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ Forbes, 2013; Pei et al, 2019; Amsidder et al, 2021	دسترسی به منابع	مولایی هنجین، ۱۳۷۶؛ افراخته، ۱۳۸۴؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ آنامردنژاد و بدی، ۱۳۹۰؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ آزادی و همکاران، ۱۳۹۵؛ Forbes, 2013; Mattalia et al, 2018; Kaoga et al, 2021
مشارکت	مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ طلایی و همکاران، ۱۳۹۵؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ آزادی و همکاران، ۱۳۹۵	مهارت‌های سازگاری	افراخته، ۱۳۸۴؛ مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ مرادی و همکاران، ۱۳۹۷؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ Fujii, 2020a; Amsidder et al, 2021; Kandal, Yacoub et al, 2019
همکاری با دولت	مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ طلایی و همکاران، ۱۳۹۵؛ Forbes, 2013; Thevenin, 2021	فرآیندهای سازگاری	افراخته، ۱۳۸۴؛ مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ Forbes, 2013
تعامل و ارتباطات باز اجتماعی	مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ طلایی و همکاران، ۱۳۹۵؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ Forbes, 2013; Blanco & Carrière, 2016; Mattalia et al, 2018; Chua et al, 2019; Kaoga et al, 2021	سازش فرهنگی	طلایی و همکاران، ۱۳۹۵؛ Blanco & Carrière, 2016
آموزش	مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱	ظرفیت‌سازی نهادی	مشیری، ۱۳۸۶؛ طلایی و همکاران، ۱۳۹۵؛ یوسفی‌زشک و باقی‌زاده، ۱۳۹۳؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ Forbes, 2013; Pei et al, 2019; Kaoga et al, 2021; Kandal et al, 2019
برابری جنسیتی	مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰	فضای تحرک	مشیری، ۱۳۷۷؛ مشیری، ۱۳۸۶؛ مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ یوسفی‌زشک و باقی‌زاده، ۱۳۹۳؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ مرادی و همکاران، ۱۳۹۷؛ Mattalia et al, 2018; Blanco & Carrière, 2016; Forbes, 2013
کیفیت زندگی	مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ آزادی و همکاران، ۱۳۹۵	نوآوری و خلاقیت	سپیدنامه و صالحی کاخکی، ۱۳۹۵؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ مرادی و همکاران، ۱۳۹۷؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ Kandal et al, 2019; Chua et al, 2019
تعامل مسالمت‌آمیز انسان و حیوان	مولایی هنجین، ۱۳۸۱	تنوع فرهنگی	مشیری، ۱۳۷۷؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ Kaoga et al, 2021; Kassam, 2010
سازش محیطی	مشیری، ۱۳۸۴؛ مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ دانایی‌نیا و بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ مرادی، عباس‌نژاد و ناصری، ۱۳۹۷؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ Forbes, 2013; Amsidder et al, 2021	نگرش مذهبی	مشیری، ۱۳۷۷؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ Kassam, 2010
حفظ محیط زیست	مشیری، ۱۳۷۷؛ مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ دانایی‌نیا و بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶	باور و ارزش‌های اجتماعی	مشیری، ۱۳۷۷؛ دانایی‌نیا و بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ Mattalia et al, 2018; Chua et al, 2019; Kassam, 2010; Kaoga et al, 2021
نوآوری در منابع درآمدی	مشیری، ۱۳۸۶؛ افراخته، ۱۳۸۴؛ یوسفی‌زشک و باقی‌زاده، ۱۳۹۳؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ آزادی و همکاران، ۱۳۹۵؛ Forbes, 2013; Biglari et al, 2019	امنیت اجتماعی	دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰
تنوع در انتخاب نوع زندگی	افراخته، ۱۳۸۴؛ مولایی هنجین، ۱۳۸۱؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ Kassam, 2010; Thevenin, 2021; Amsidder et al, 2021	مالکیت	مرادی و همکاران، ۱۳۹۷؛ Biglari et al, 2019؛ Kaoga et al, 2021
تغییرات اقلیمی	مشیری، ۱۳۷۷؛ افراخته، ۱۳۸۴؛ دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ Forbes, 2013; Pei et al, 2019	زمان واکنش	مرادی و همکاران، ۱۳۹۷؛ Forbes, 2013; Amsidder et al, 2021
مهاجرت	مشیری، ۱۳۷۷؛ افراخته، ۱۳۸۴؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ Mattalia et al, 2018; Yang, et al, 2019	نظم	مشیری، ۱۳۷۷
خطرپذیری	افراخته، ۱۳۸۰؛ طلایی و همکاران، ۱۳۹۵؛ Pei et al, 2019; Kaoga et al, 2021	هویت اجتماعی	مشیری، ۱۳۷۷؛ آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ Kassam, 2010; Myadar, 2011
رشد فرهنگی	آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ Mattalia et al, 2018	ادراک، دانش و آگاهی اجتماعی	آنامردنژادی و همکاران، ۱۳۹۰؛ شاطری و صادقی، ۱۳۹۱؛ Carrière, 2016; Biglari et al, 2019; Kandal et al, 2019; Amsidder et al, 2021
سازش اجتماعی	آنامردنژاد و بردی، ۱۳۹۰؛ Pei et al, 2019; Mattalia et al, 2018; Yang et al, 2019; Fujii, 2020a	تسهیل‌تاب‌آوری	Forbes, 2013; Mattalia et al, 2018; Kandal et al, 2019; Chua et al, 2019; Fujii, 2020b; Kaoga et al, 2021
حفظ فرهنگ	Yang et al, 2019; Myadar, 2011; Thevenin, 2021	همگنی‌درون‌رنگی	Blanco & Carrière, 2016
هزینه	ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶	فناوری	دانایی‌نیا و ایل‌بیگی‌پور، ۱۳۹۶؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ Kandal et al, 2019
سازش اقتصادی	ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ آزادی و همکاران، ۱۳۹۵	جذب دانش	ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ Kandal et al, 2019
بیمه	ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶؛ Biglari et al, 2019	هویت تاب‌آور	Pashnova, 2017

ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳

گام پنجم روش فراترکیب شامل ترکیب یافته‌ها است. در این پژوهش برای تحلیل یافته‌ها از کدگذاری باز، انتخابی و نظری به روش تحلیل داده‌بنیاد (برپایه‌ای) کلاسیک گلizzly (۲۰۰۲) استفاده شد. در مرحله کدگذاری باز ۴۲ واقعه در ۲۸ مفهوم و هشت مقوله فرعی کدگذاری شد. بعد از شناسایی مقوله‌ها، در مرحله کدگذاری انتخابی، یکی از کدهای باز به‌عنوان مقوله اصلی انتخاب می‌شود. در این مرحله، کدگذاری صرفاً برای مقوله اصلی و مقوله‌های مرتبط صورت می‌گیرد و دیگر داده‌های نامرتبط، در نظر گرفته نمی‌شوند. در مرحله انتخابی، سه مقوله اصلی اشباع‌شده به نام‌های: «حکروایی مطلوب و پاسخگو»، «سرمایه اجتماعی» و «انطباق و کاهش آسیب‌پذیری» شناسایی شدند. در مرحله کدگذاری نظری، چگونگی ارتباط مقوله‌ها با یکدیگر مفهوم‌سازی می‌شود. کدگذاری نظری معمولاً در زمان مرتب‌سازی و یکپارچه‌کردن یادداشت‌ها اتفاق می‌افتد. کدگذاری باز و انتخابی به دسته‌بندی، طبقه‌بندی و در واقع تکه‌تکه کردن داده‌ها می‌پردازد. اما در مرحله کدگذاری نظری مفاهیم به یکدیگر ارتباط داده می‌شوند (جدول ۵). به این ترتیب روابط بین شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌گری در این مرحله مشخص می‌شود.

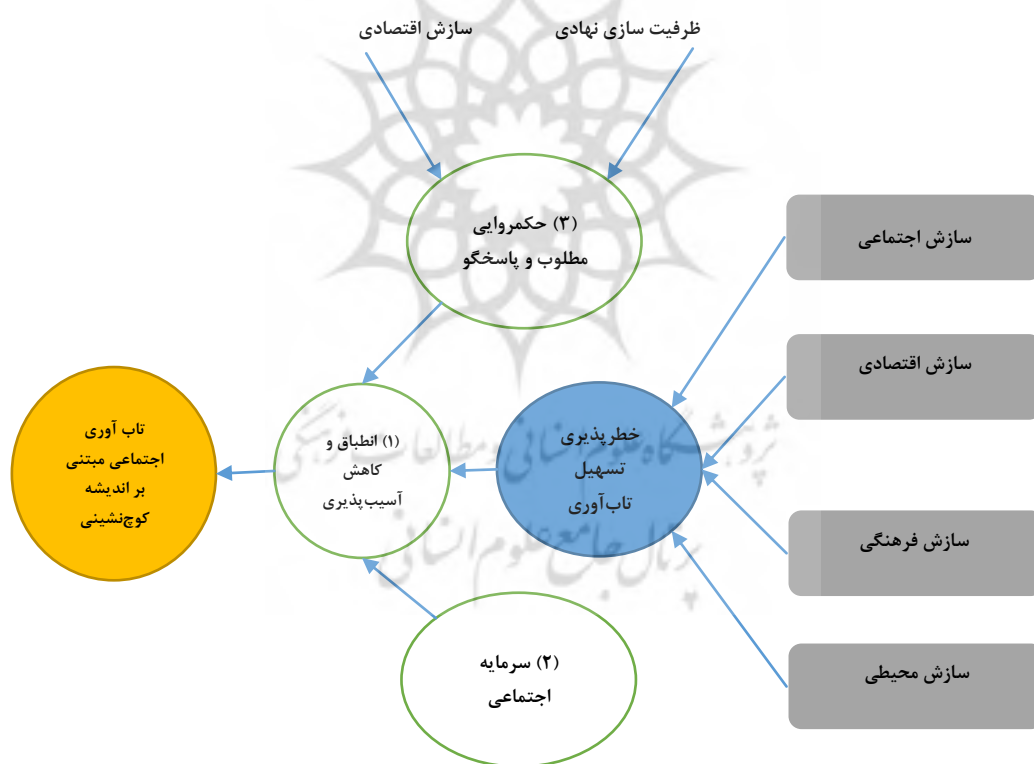
جدول ۵: کدگذاری باز و محوری تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌نشینی

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
حکروایی مطلوب و پاسخگو	ظرفیت‌سازی نهادی	کنترل و نظارت
		همکاری با دولت
		مشارکت
انطباق و کاهش آسیب‌پذیری	سازش اقتصادی	دسترسی به منابع
		هزینه
		بیمه
		مالکیت
	سازش اجتماعی	تعامل و ارتباطات باز اجتماعی
		هویت اجتماعی و تاب‌آور
		باور و ارزش‌های اجتماعی
		برابری جنسیتی
	سازش فرهنگی	امنیت اجتماعی
		نظم
		رشد و حفظ فرهنگ
		تنوع فرهنگی
سازش محیطی	همگنی درون فرهنگی	
	نگرش مذهبی	
	تعامل مسالمت‌آمیز انسان و حیوان	
سرمایه اجتماعی	دانش و آگاهی اجتماعی	حفظ محیط زیست
		تنوع در انتخاب نوع زندگی
	خطرپذیری (ریسک)	آموزش و ادراک
		جذب دانش
		زمان واکنش
	نوآوری و خلاقیت	تغییرات اقلیمی
		مهاجرت
		نوآوری در منابع درآمدی
		فناوری (تکنولوژی)
		مهارت‌ها و فرآیندهای سازگاری

ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳

مرحله نهایی تحلیل «کدگذاری نظری» نام دارد که به تبیین روابط بین شاخص‌ها، مفاهیم، مقوله‌های فرعی و اصلی می‌پردازد. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد برای مفهوم‌سازی تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌نشینی در شرایط بحران‌های طبیعی و غیرطبیعی، باید به «حکروایی مطلوب و پاسخگو» و «سرمایه اجتماعی» و «انطباق و کاهش آسیب‌پذیری» پرداخته شود. حکمروایی مطلوب و پاسخگو به‌دنبال ظرفیت‌سازی نهادی و سازش اقتصادی در شرایط بحرانی و امن است که از طریق کنترل و نظارت بر روابط بین جوامع کوچ‌نشین و یکجانشین، تسهیل روابط، حمایت مالی و فراهم‌سازی دسترسی به منابع با همکاری و مشارکت هر دو نوع اجتماعات شکل می‌گیرد. «سرمایه اجتماعی» در تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌نشینی به‌دنبال «سازش اجتماعی»، «ارتقای دانش و آگاهی اجتماعی»، «سازش فرهنگی» و «نوآوری و خلاقیت» است که از طریق تعامل و ارتباطات باز اجتماعی، بازیابی هویت و فرهنگ اجتماعی، برابری جنسیتی، امنیت و نظم اجتماعی، آموزش صحیح و افزایش ادراک، جذب و توسعه دانش، تکیه بر باورها و ارزش‌های مذهبی والا، ارتقای مهارت‌ها و فرآیندهای سازگاری به کمک فناوری شکل می‌گیرد.

شکل ۱: کدگذاری نظری برای مفهوم‌سازی تاب‌آوری اجتماعی مبتنی بر اندیشه کوچ‌نشینی

تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۳

گام ششم فراترکیب به کنترل کیفیت کدهای استخراج‌شده می‌پردازد. همچنین در این پژوهش برای ارزیابی پایایی پژوهش از ضریب کاپا (۰/۷۰۱) استفاده شد. مقدار ضریب کاپای به‌دست‌آمده نشان‌دهنده توافق بالا بین مرورگران است و شاخص‌های احصاء‌شده از نظر کیفیت توسط خبرگان تأیید شد (جدول ۳)؛ همچنین برای

اعتبارسنجی الگوی پیشنهادی از روش مثلث‌سازی استفاده شد؛ به‌گونه‌ای که با طراحی نظام‌مند و به‌کارگیری نظر خبرگان و انجام‌دادن اصلاحات چندباره و اعمال تکنیک‌های مختلف، اعتبار پژوهش تأیید شد.

نتیجه

می‌توان تاب‌آوری اجتماعی را با اندیشه کوچ‌نشینی سنتی، مفهوم‌سازی و براساس آن مدلی نوین خوانش کرد. در این پژوهش با چنین خوانشی مؤلفه‌های اصلی سه‌گانه برای مدل تاب‌آوری حاصل آمد: مؤلفه اول «انطباق و کاهش آسیب‌پذیری» شامل مفاهیمی مثل سازش‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محیطی است. مؤلفه پیشنهادی دوم «سرمایه اجتماعی» است که شامل دانش، نوآوری و خطرپذیری است. «حکمروایی مطلوب و پاسخگو» مؤلفه سوم مدل است که به‌ویژه با شاخص ظرفیت‌سازی نهادی و مشارکت در پیوند است. این سه مؤلفه با ویژگی‌هایی که ابن خلدون در تعریف کوچ‌نشینی اشاره می‌کند هم‌راستا است. چرا که وی انطباق و سازش را ذات کوچ‌نشینی بیان کرده (مؤلفه اول مدل)، تجمل‌گرایی را در آن خلاف شهرنشینی و قناعت و سرمایه اجتماعی را در آن برجسته دانسته (مؤلفه دوم مدل) و کوچ را مقدم بر شهرنشینی دارای نظامی دانسته که به تعبیری حکومت سیال یا حکمروایی است (مؤلفه سوم مدل).

رویکردهایی که در این پژوهش مطرح شد، ریزوماتیک و اشراقی بود که در عین تفاوت دو نگاه، می‌توان به ضرورت و اهمیت اندیشه کوچ‌گری و مواردی مشترک مثل شدنی به‌جای بودنی، سیالیت، کنشگرانه و دارای ظرفیت و قابلیت‌های فراوان اشاره کرد. این کنشگری در مؤلفه‌های اصلی مدل بارز است. انطباق کوچ‌گر، سازگاری در عین جهاد است. سرمایه کوچ‌نشین، نمایشی و تزئینی نیست؛ بلکه درونی و اجتماعی است. حکومت کوچ‌گر در جریان و سیال در نتیجه حکمروایانه است. با این حال کوچ‌گری در فلسفه اسلامی فرای تفکر ریزوماتیک است که با وجود ارزش قائل‌شدن برای تفاوت انسان‌ها، ذات آن‌ها را یکی می‌داند و معتقد است که انسان به‌دنبال فطرت و ذات یگانه خود یعنی خداوند است. این امر با اهمیت قائل‌شدن به ابعاد نوع‌سازش، سرمایه‌های اجتماعی و شیوه حکمروایی متفاوتی ممکن می‌شود. انسان‌ها فارغ از رنگ، نژاد، فرهنگ، ملیت، مذهب و مواردی از این قبیل دارای ذاتی مشترک هستند و همواره در طول تاریخ در پی دستیابی و شناخت آن ذات دست به عمل می‌زنند.

سرمایه اجتماعی یکی از مهمترین مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌گری است که به‌کمک مؤلفه‌های دانش و آگاهی اجتماعی، و نوآوری و خلاقیت همچنین خطرپذیری تقویت می‌شود. این موضوع با ایده‌های دانش‌بنیان و پارک‌های فناوری امروز مورد تأیید و قابل پژوهش بیشتر است. آگاهی‌بخشی به ساکنان شهر از طریق آموزش و تقویت ادراک برای حفظ فرهنگ پیشینیان، افزایش مهارت‌های سازگاری و پیشرفت فناوری همچنین چگونگی برخورد با هم‌نوع، برابری نژادی و جنسیتی، حفظ نظم و امنیت اجتماعی با بهره‌مندی از روایات و ارزش‌های دینی و باور و اعتقاد به هنجارها و قوانین جامعه محقق خواهد شد؛ بنابراین، تاب‌آوری اجتماعات شهری در گرو تقویت سرمایه‌های اجتماعی با نگاهی به پیشینه کوچ‌نشینی است.

با توجه به ماهیت پژوهش‌های کیفی، مهمترین محدودیت پژوهش حاضر درهم‌تنیدگی واژگان و پیچیدگی تفکیک و ادغام آن‌ها در راستای ساخت و تدوین واژگان جدید است که در این خصوص، پژوهشگران تلاش نمود تا

از طریق تفکر عمیق بر روی محتوا و دریافت و اعمال نظرات صاحب‌نظران مختلف، بر این محدودیت غلبه نماید. محدودیت دیگری که این پژوهش با آن مواجه بوده، دشواری طبقه‌بندی و دسته‌بندی عوامل و بازیگران در مفاهیم، ابعاد و مقوله‌های مختلف است که این موضوع علاوه بر چالشی‌شدن کار، راه را برای پژوهش‌های آتی در راستای ارائه طبقه‌بندی‌های جدید هموار کرده است. پیشنهاد می‌شود که تاب‌آوری اجتماعی در اندیشه کوچ‌گری با استفاده از روش‌های فراتحلیل، تحلیل محتوا و سایر روش‌های مطالعات سیستماتیک مورد مطالعه قرارگیرد. همچنین معنویت و حرکت قدسی کوچ‌نشینی و تأثیر آن بر تاب‌آوری اجتماعات در بحران‌های تغییرات اقلیمی مورد مطالعه و بررسی قرارگیرد. پژوهش‌های بیشتری در این زمینه جهت وسعت ابعاد معنایی کوچ‌گری، پیشبرد قلمروها و بسط مدل پژوهش-مثل نتایج ابعاد معنوی تا فناورانه بر تاب‌آوری اجتماعی شهرها و فضاهای عمومی-خصوصی-پیشنهاد می‌شود. مفاهیم اجتماعی اصیل دارای قابلیت و تنش‌های معنایی غنی هستند که می‌توانند مدل‌های معاصر اجتماعی را همچون تاب‌آوری تفسیر نمایند. با توجه به ماهیت پژوهش‌های کیفی و تفسیری، با درهم‌تنیدگی مفاهیم و ترکیب آن‌ها می‌توان درک جدیدی از مدل‌های اجتماعی داشت.

منابع

- قرآن کریم
ابراهیمی‌دینانی، غلامحسین (۱۳۷۹). ماجراهای فکر فلسفی در جهان اسلام، تهران: طرح نو.
- <https://tarh-e-no.ir/product>
- اسدی، اسدالله (۱۳۹۹). تاب‌آوری اجتماعی از منظر قرآن کریم، مسئول دفتر نمایندگی ولی فقیه در هلال احمر خراسان رضوی. شنبه ۱۲ مهر ۱۳۹۹ ساعت ۱۶:۵۵.
- <http://www.nvhelal.ir/News/>
- افراخته، حسن (۱۳۸۴). خشکسالی و تحول معیشت نیمه‌کوچ‌نشینان تفتان. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، علوم جغرافیایی. دوره ۴. شماره ۵. صفحات ۱۲۹-۱۰۹.
- <http://jgs.khu.ac.ir/article-۱-۵۲۳-fa.html>
- افرادی، کاظم (۱۳۹۸). نظریه‌ها و اندیشه‌های مطرح در برنامه‌ریزی و طراحی شهری، جزوات دکترای شهرسازی. مدرسان شریف.
- <https://www.gisoom.com/book>
- اکبری، طیبیه؛ محمود رضایی؛ پاکزاد آزادخانی (۱۴۰۲). نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در تقویت تاب‌آوری اجتماعی شهرها (مورد پژوهش: سیلاب در ایلام)، مطالعات جامعه‌شناختی شهری. دوره ۱۳. شماره ۴۹. صفحات ۱۳۵-۱۰۰.
- <https://sanad.iau.ir/fa/Article/1015786>
- امان‌الهی‌بهاروند، سکندر (۱۳۸۳). زوال کوچ‌نشینی در ایران: یک‌جانشینی ایلات و عشایر، مطالعات ملی. دوره ۵. شماره ۱. پیاپی ۱۷. صفحات ۱۸۳-۱۵۵.
- SID. <https://sid.ir/paper/89043/fa>
- امین‌رضوی، مهدی (۱۳۷۷). سهروردی و مکتب اشراق، ترجمه مجدالدین کیوانی. تهران: مرکز.
- <https://taaghche.com/book>

امینی حاجی‌باشی، مهسا؛ محمود رضایی؛ علیرضا بندرآباد (۱۳۹۵). جایگاه ارزش‌های شهرسازی اسلامی در نظریه‌های معاصر برنامه‌ریزی شهری، شهرها و جوامع نوین. همایش ملی معماری و شهرسازی از نظریه تا عمل. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

<https://civilica.com/doc/651501/>

آزادی، یونس؛ سیدامیرحسین گرکانی؛ زیور آزادی (۱۳۹۵). ارزیابی طرح‌های اسکان عشایر با تأکید بر نگرش اسکان‌یافتگان (نمونه موردی: سایت تلخاب- استان ایلام)، مسکن و محیط روستا. دوره ۳۵، شماره ۱۵۶. صفحات ۸۰-۶۷.

<http://jhre.ir/article-۱-۹۷۹-fa.html>

آنامرادنژاد، رحیم‌پردی (۱۳۹۰). تحولات اجتماعی ۵۰ سال اخیر در بین عشایر ترکمن (مطالعه موردی: بندر ترکمن)، برنامه‌ریزی فضایی. دوره ۱، شماره ۱. صفحات ۶۰-۳۷.

DOR: [20.1001.1.22287485.1390.1.1.3.6](https://doi.org/10.1001.1.22287485.1390.1.1.3.6)

اپیلی‌یزدی، محمدحسین (۱۳۷۱). کوچ‌نشینی در شمال خراسان، مشهد. انتشارات آستان قدس رضوی. مؤسسه چاپ و انتشارات.

<https://www.gisoom.com>

پورحسن، ناصر (۱۳۹۶). دولت-ایل، پیش‌نظیه‌ای برای ایران پیشاپهلوی. فصلنامه دولت‌پژوهی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی. دوره ۳، شماره ۱۰. صفحات ۶۳-۳۳.

<https://doi.org/10.22054/tssq.2017.21479.294>

حسینی، سید قاسم (۱۳۹۷). تحلیلی بر چالش‌ها و آسیب‌پذیری تاب‌آوری فرهنگی در اجتماع بومی (مطالعه موردی تالاب‌های محلی فریدون‌کنار)، جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی. دوره ۵، شماره ۱۲. صفحات ۲۹۱-۲۶۹.

<https://doi.org/10.22080/ssi.1970.2140>

خدامرادی، صادق؛ محمدابراهیم مداحی؛ حسن احدی؛ محمدعلی بشارت؛ محمدمهدی مظاهری‌تهرانی (۱۴۰۰). مقدمه بر مفهوم‌پردازی تاب‌آوری فرهنگی، مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی. دوره ۱۱، شماره ۳۸. صفحات ۲۹۷-۲۷۶.

https://sspp.iranjournals.ir/article_245352

دانایی‌نیا، احمد؛ فرانک ایل‌بیگی‌پور (۱۳۹۶). ویژگی‌های منظر فرهنگی عشایر بختیاری و تاثیر آن در ساختار معماری کوچ‌نشینی، باغ نظر. دوره ۱۴، شماره ۵۷. صفحات ۷۴-۶۳.

SID. <https://sid.ir/paper/512160/fa>

دورکیم، امیل (۱۳۸۱). درباره تقسیم کار اجتماعی، مترجم: باقر پرهام. تهران: مرکز.

<https://www.gisoom.com/>

رضایی، محمود (۱۳۹۲). ارزش‌های جاوید و جهان گستر شهر اسلامی، پژوهش‌های جغرافیای انسانی. دوره ۴۵، شماره ۳. صفحات ۱۹۰-۱۶۹.

<https://doi.org/10.22059/JHGR.2013.35250>

رضایی، محمود (۱۳۹۳). آنالوژیکای طراحی: بازنگری انگاره‌ها و پنداره‌ها در فرآیند طراحی فرم و فضای معاصر، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی. واحد تهران مرکزی.

<https://www.fadakbook.ir/product/>

رضایی، محمود (۱۳۹۷). سیر پیشرفت و گرایش طرح‌های شهری جمهوری اسلامی ایران (پروژه‌های اجرا شده تهران از ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۵). فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای. دوره ۳، شماره ۴. صفحات ۶۶-۳۵.

https://urdp.atu.ac.ir/article_10599.html

رضایی، محمود (۱۳۹۹). مردم: «فرا معیار درونی» موفقیت طرح‌ها (مرور سه دهه و نیم طرح‌های شهری تهران از دهه ۱۳۶۰ شمسی). آرمانشهر، دوره ۱۳، شماره ۳۱. صفحات ۲۵۲-۲۴۱.

https://www.armanshahrjournal.com/article_113260.html

رضایی، محمود. (۱۴۰۰). بسیج دانش «در اعتلای ارزش های بالنده میهنی- آیینی (مورد پژوهش: مرور سرفصل ارشد طراحی شهری). اولین همایش ملی علوم انسانی و حکمت اسلامی. تهران.

<https://civilica.com/doc/1381137/>

رضایی، محمود. (۱۴۰۱). زمینه‌بندی راهبردهای معماری و شهرسازی ایران در دوران پسا کرونا به روش نظریه بر پایه‌ایی. فصلنامه شهر پایدار. دوره ۵. شماره ۴. صفحات ۱۵۸-۱۴۳.

https://www.jscity.ir/article_170407.html

رضایی، محمود (۱۴۰۲). پنج شرط مقدم بر روش‌شناسی برآمده از حکمت اسلامی- ایرانی در معماری و شهرسازی، تهران. اول و آخر.

رضایی، محمود؛ معصومه نصیری (۱۴۰۳). نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در باززنده سازی محله تاریخی لاله زار تهران. باغ نظر، دوره ۲۱. شماره ۱۳۲. صفحات ۳۰-۱۹.

<https://www.gisoom.com/book>

سپیدنامه، حسین؛ احمد صالحی کاخکی (۱۳۹۵). زیستگاه‌های کوچ‌نشینی کهگیلویه در دوران اسلامی (مطالعه موردی: محوطه دلی یاسیر)، پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران. (نامه علوم اجتماعی). دوره ۶. شماره ۲. صفحات ۱۷۷-۱۵۷.

<https://doi.org/10.22059/ijar.2016.62413>

سجادی، سیدمهدی؛ علی ایمان‌زاده (۱۳۸۸). بررسی و تبیین فضای ریزوماتیک و دلالت‌های آن در برنامه درسی، مطالعات برنامه درسی. دوره ۳. شماره ۱۲. صفحات ۷۰-۴۸.

SID. <https://sid.ir/paper/445228/fa>

سلحشوری، احمد؛ رضا حق‌وردی (۱۳۹۴). تحلیل و نقد رویکرد ریزوماتیک براساس فلسفه اشراق، پژوهشنامه حکمت و فلسفه اسلامی. دوره ۳. شماره ۴. صفحات ۱۰۲-۱.

<https://www.magiran.com/p1545616>

شاطری، مفید؛ حجت‌الله صادقی (۱۳۹۱). واگوی اثرات اقتصادی - اجتماعی اسکان خودجوش عشایر (مطالعه موردی: عشایر بخش دهدز شهرستان ایذه استان خوزستان)، برنامه‌ریزی فضایی. دوره ۲. شماره ۲. صفحات ۱۲۸-۱۵.

https://sppl.ui.ac.ir/article_15922.html?lang=en

صحنه، بهمن؛ حسین سادین؛ عبدالحمید نشاط؛ حمیدرضا تلخابی (۱۳۹۶). اثرات روابط شهر و روستا بر تحولات اقتصادی و اجتماعی روستاهای شهرستان آزادشهر، اقتصاد فضا و توسعه روستایی. دوره ۶. شماره ۲۱. صفحات ۱۳۸-۱۲۱.

<http://serd.khu.ac.ir/article-2901-1-fa.html>

صفرعلی‌زاده، اسماعیل؛ رباب حسین‌زاده؛ مناف خان‌زاده (۱۴۰۲). بررسی نقش روابط شهر و روستا بر تحولات اقتصادی در قلمرو کوچ‌نشینان (مورد: دهستان سیروان شهر نوسود)، مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ‌نشینان. دوره ۳. شماره ۱. صفحات ۹۵-۱۰۶.

<https://doi.org/10.22034/jsnap.2023.401480.1061>

ضیایی، محمود؛ ابوالحسن فقیهی؛ محمود جمعه‌پور؛ فاطمه شکاری (۱۳۹۶). تدوین چارچوبی برای تاب‌آوری معیشت عشایر کوچنده (مورد مطالعه: ایل قشقایی)، فصلنامه انجمن علوم مدیریت ایران. دوره ۱۲. شماره ۴۷. صفحات ۷۳-۵۱.

https://journal.iams.ir/article_267.html?lang=en

طلایی، حسن؛ علی نوراللهی؛ بهمن فیروزمندی (۱۳۹۳). قوم باستان‌شناسی کوچ‌نشینی و ایل راه‌های غرب زاگرس مرکزی، جامعه‌شناسی تاریخی. دوره ۶. شماره ۲. صفحات ۱۹۴-۱۶۳.

<http://jhs.modares.ac.ir/article-۲۵-۲۸۷-fa.html>

عابدین، بهاره؛ اسدالله کردنائیج (۱۳۹۷). فهم چرایی بروز تغییرات استراتژیک از منظر فرآیند ساخت دستور کار در سازمان، چشم‌انداز مدیریت بازرگانی. دوره ۱۷. شماره ۳۴. صفحات ۱۵۶-۱۳۱.

https://jbmp.sbu.ac.ir/article_96910.html

کیانوند، عزیز (۱۳۶۰). حکومت، سیاست، عشایر، تهران. انتشارات عشایری.

<https://www.gisoom.com/>

مانیان، امیر؛ محمدحسین رونقی (۱۳۹۴). ارائه چارچوب جامع پیاده‌سازی بازاریابی اینترنتی با استفاده از روش فراترکیب، مدیریت بازرگانی. دوره ۷. شماره ۴. صفحات ۹۲۰-۹۰۱.

<https://doi.org/10.22059/jibm.2015.57097>

محسنی، سمانه؛ محمود رضایی (۱۴۰۲). تحقق‌پذیری طراحی شهری اکولوژیکی در بافت‌های تاریخی براساس ارزش‌های بومی-جهانی (موردکاوی: طراحی اکوپارک شهری در محله سنگلج تهران). مطالعات فضا و مکان، دوره ۲. شماره ۱. صفحات ۱۰۲-۸۱.

<https://sanad.iau.ir/Journal/jsp/Article/1079695>

مرادی، ابراهیم؛ حسن عباس‌نژاد؛ وحید ناصری (۱۳۹۷). بررسی و شناسایی گونه‌های معماری انبار غلات در زندگی نیمه کوچ‌نشینی کوهپایه‌های زاگرس در استان ایلام، مسکن و محیط روستا. دوره ۳۷. شماره ۱۶۲. صفحات ۵۴-۳۹.

<http://jhre.ir/article-۱-۸۰۰-fa.html>

مشیری، سیدرحیم (۱۳۶۹). تحلیلی پیرامون کوچ‌نشینی و اثر آن بر فرهنگ شهرها و روستاها، پژوهش‌های جغرافیایی (منتشر نمی‌شود). دوره ۲۶. شماره ۰. پایپ ۱۴۲۰. صفحات ۲۱-۱۲.

https://journals.ut.ac.ir/article_17205.html

مشیری، سیدرحیم (۱۳۷۷). نگاهی به مفاهیم و تاریخچه کوچ‌نشینی و تدریس آن در ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، دوره ۳۴. شماره ۰. پایپ ۱۴۲۴. صفحات ۱۳۵-۱۲۶.

https://jrg.ut.ac.ir/article_17233.html

مشیری، سیدرحیم؛ نصرالله مولائی‌هشجین (۱۳۸۶). درآمدی بر اقتصاد کوچ‌نشینان ایران، انتشارات دانشگاه پیام‌نور. تهران.

<https://www.gisoom.com/book>

مولایی‌هشجین، نصراله (۱۳۷۶). تحلیلی جغرافیایی پیرامون ضرورت تحول شیوه موجود کوچ‌نشینی در ایران به ترانس‌هومانس، فصلنامه علمی- پژوهشی اطلاعات جغرافیایی سپهر. دوره ۶. شماره ۲۴. صفحات ۴۶-۳۹.

[DOR: 20.1001.1.25883860.1376.6.24.7.0](https://doi.org/10.1001.1.25883860.1376.6.24.7.0)

مولایی‌هشجین، نصراله (۱۳۸۱). مبانی کوچ‌ندگی، پراکندگی جغرافیایی و اشکال کوچ‌نشینی در گیلان (مطالعه موردی: بخش اسالم تالش)، پژوهش‌های جغرافیایی. دوره ۳۴. شماره ۴۳. صفحات ۱۳-۱.

https://jrg.ut.ac.ir/article_10792.html?lang=fa

مهرافزا، سمیرا؛ محمود رضایی؛ طاهره کمالی‌زاده (۱۴۰۲ الف). تبیین محاکات متأثر از آرای صدرا در آفرینش فضاهای شهری و معماری، نشریه باغ نظر. دوره ۲۰. شماره ۱۲۲. صفحات ۸۰-۶۷.

https://www.bagh-sj.com/article_172740.html

مهرافزا، سمیرا؛ محمود رضایی؛ طاهره کمالی‌زاده (۱۴۰۲ ب). واکاوی مفاهیم فلسفی ملاصدرا در تبیین فضاهای شهری ایرانی (موردپژوهشی: فضاهای بازار ایرانی)، پژوهش‌های معماری اسلامی. دوره ۱۱. شماره ۲. صفحات ۱۳۶-۱۲۱.

<http://jria.iust.ac.ir/article-1-1608-fa.html>

مرزی، روژین؛ محمود رضایی؛ طوفان حقانی (۱۴۰۲). تبیین رابطه پیچیدگی بصری منظر شهری و هویت کالبدی آن (مورد پژوهش: هسته تاریخی شهر کرمانشاه)، توسعه پایدار محیط جغرافیایی دانشگاه شهید بهشتی. دوره ۵. شماره ۹. صفحات ۷۱-۵۴.

https://egsdejournal.sbu.ac.ir/article_103946.html

نصر، سیدحسین (۱۳۸۷). سه حکیم مسلمان، ترجمه احمد آرام. تهران. علمی فرهنگی.

<https://www.gisoom.com/book>

نعیم‌آبادی، نازنین؛ محمدرضا سلیمی‌سبحان (۱۴۰۰). واکاوی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در تقویت تاب‌آوری خانوارهای عشایری در برابر خشکسالی، مورد مطالعه عشایر شهرستان نیشابور، مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ نشینان. دوره ۱. شماره ۱. صفحات ۱۱۴-۱۰۱.

DOI: [20.1001.1.28210530.1400.1.1.10.8](https://doi.org/10.1001.1.28210530.1400.1.1.10.8)

نوروزی، علی‌اصغر، محسن حیدری؛ خسرو احمدی (۱۳۹۲). محوطه ساکی‌آباد در حوزه تالاب چغاخور: شواهدی از استقرار کوچ نشینی در دوره مس و سنگ در شمال زاگرس جنوبی، مطالعات باستان‌شناسی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه تهران. دوره ۵. شماره ۱. صفحات ۱۶۳-۱۴۵.

doi: [10.22059/jarcs.2013.35949](https://doi.org/10.22059/jarcs.2013.35949)

نوریان، فرشاد؛ محمود رضایی (۱۳۸۵). از فکر تا اجرا: برنامه مداخله مردم محله در برنامه ریزی و طراحی شهری با به کارگیری ICT، نشریه هنرهای زیبا. شماره ۲۸. صفحات ۵۰-۳۵.

https://journals.ut.ac.ir/article_17081.html

یوسفی‌زشک، روح‌الله؛ سعید باقی‌زاده (۱۳۹۳). سبک زندگی کوچ‌نشینان دامپرور در دشت ورامین، مطالعات سبک زندگی. دوره ۷. شماره ۳. صفحات ۱۲۰-۱۰۱.

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage>

References

Adger, W. N (2000). Social and ecological resilience: are they related? Progress in human geography, Vol 24, No. 3, 347-364.

DOI: [10.1191/030913200701540465](https://doi.org/10.1191/030913200701540465)

Akbar, M., Akram, M., Ahmed, M., Hussain, M. S., Lal, V., & Ijaz, S (2014). Relationship between resilience and life satisfaction among nomadic. International Journal of Innovation and Applied Studies, Vol 6, No. 3, 515-529.

<https://ijias.issr-journals.org/abstract.php?article=IJIAS-14-135-04>

Akbari, T., Rezaei, M., & Azadkhani, P (2023). The role of information and communication technology (ICT) in strengthening the social resilience of the cities (Case Study: Flood in Ilam, Iran). Journal of Sociological Urban Studies, 13(49), 100-135. doi:10.30495/uss.2024.709660

<https://sanad.iau.ir/en/Journal/urb/Article/1015786>

Amsidder, L., Alary, V., & Sraïri, T. M (2021). An empirical approach of past and present mobility management in the desert societies of camel breeders in South Eastern Morocco. Journal of Arid Environments, No. 189, 104501.

DOI: [10.1016/j.jaridenv.2021.104501](https://doi.org/10.1016/j.jaridenv.2021.104501)

Biglari, T., Maleksaeidi, H., Eskandari, F., & Jalali, M (2019). Livestock insurance as a mechanism for household resilience of livestock herders to climate change: Evidence from Iran. Land Use Policy, No. 87, 104043.

DOI: [10.1016/j.landusepol.2019.104043](https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104043)

Blanco, J., & Carrière, S. M (2016). Sharing local ecological knowledge as a human adaptation strategy to arid environments: Evidence from an ethnobotany survey in Morocco. Journal of Arid Environments, No. 127, 30-43.

DOI: [10.1016/j.jaridenv.2015.10.021](https://doi.org/10.1016/j.jaridenv.2015.10.021)

- Cutter, S. L., Barnes, L., Berry, M., Burton, C., Evans, E., Tate, E., & Webb, J (2008). A place-based model for understanding community resilience to natural disasters. *Global environmental change*, Vol. 18, No. 4, 598-606.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.07.013>
- Chua, R. Y., Kadirvelu, A., Yasin, S., Choudhry, F. R., & Park, M. S. A (2019). The cultural, family and community factors for resilience in Southeast Asian indigenous communities: A systematic review. *Journal of community psychology*, Vol. 47, No. 7, 1750-1771.
 DOI: [10.1002/jcop.22224](https://doi.org/10.1002/jcop.22224)
- Davis, I., & Izadkhah, Y. O (2008). Tsunami early warning system (EWS) and its integration within the chain of seismic safety. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, Vol. 17, No. 2, 281-291.
 DOI: [10.1108/09653560810872569](https://doi.org/10.1108/09653560810872569)
- El-Kholei, A. O (2019). Ibn Khaldun's 'ilm al 'umran: a model for planning the sustainable city in the Arab region. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*. Vol. 13, No. 2, 276-293.
<https://doi.org/10.1108/ARCH-01-2019-0004>
- Felix, G., & Guattari, D (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. Trans. by B. Massumi). Vancouver, Minneapolis: University of Minnesota.
<https://www.amazon.com/Thousand-Plateaus-Capitalism-Schizophrenia/dp/0816614024>
- Forbes, B. C (2007). Equity, vulnerability and resilience in social-ecological systems: a contemporary example from the Russian Arctic. In R. C. Wilkinson & W. R. Freudenburg (Eds.), *Equity and the Environment* (Vol. 15, 203-236): Emerald Group Publishing Limited.
<http://library.arcticportal.org/id/eprint/418>
- Forbes, B. C (2013). Cultural resilience of social-ecological systems in the Nenets and Yamal-Nenets Autonomous Okrugs, Russia: a focus on reindeer nomads of the tundra. *Ecology and society*, Vol. 18, No. 4.
 DOI: [10.5751/ES-05791-180436](https://doi.org/10.5751/ES-05791-180436)
- Fujii, S (2020a). Pastoral Nomadization in the Neolithic Near East: Review from the Viewpoint of Social Resilience. *Resilience and Human History*, 65-83.
 DOI: [10.1007/978-981-15-4091-2_5](https://doi.org/10.1007/978-981-15-4091-2_5)
- Fujii, S (2020b). Pastoral Nomadization in the Neolithic Near East: Review from the Viewpoint of Social Resilience. In Y. Nara & T. Inamura (Eds.), *Resilience and Human History: Multidisciplinary Approaches and Challenges for a Sustainable Future* (65-83). Singapore: Springer Singapore.
 DOI: [10.1007/978-981-15-4091-2_5](https://doi.org/10.1007/978-981-15-4091-2_5)
- Giddens, A (2009). *Politics of climate change*: Polity.
<https://www.amazon.com/Politics-Climate-Change-Anthony-Giddens/dp/0745646921>
- Gough, N., & Price, L (2004). Rewording the world: poststructuralism, deconstruction and the 'real' in environmental education. *Southern African Journal of Environmental Education*, Vol. 21, 23-36.
<https://api.semanticscholar.org/CorpusID:55465181>
- Hamurcu, A. and Görevlisi, A (2018). Urban nomadism and pop-up residences: an alternative for living or not?.
https://www.researchgate.net/publication/324758979_Urban_Nomadism_and_Pop-up_Residences_An_Alternative_for_Living_or_Not

- Hendry Linda, C., Stevenson, M., MacBryde, J., Ball, P., Sayed, M., & Liu, L. (2019). Local food supply chain resilience to constitutional change: the Brexit effect. *International Journal of Operations & Production Management*, Vol. 39, No. 3, 429-453.
DOI: [10.1108/IJOPM-03-2018-0184](https://doi.org/10.1108/IJOPM-03-2018-0184)
- Ishii, S (2016). Chapter 2.5 - Loss of Resilience of Mongolian Nomadic Life Due to Urbanization. In Y. Hayashi, Y. Suzuki, S. Sato, & K. Tsukahara (Eds.), *Disaster Resilient Cities (51-61)*: Butterworth-Heinemann.
DOI: [10.1016/B978-0-12-809862-2.00007-3](https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809862-2.00007-3)
- Kandal, H. A., Yacoub, H. A., Gerkema, M. P., & Swart, J. A (2019). Traditional knowledge and community resilience in Wadi Allaqi ,Egypt. *Journal of Arid Environments*, Vol. 171, 103987.
DOI: [10.1016/j.jaridenv.2019.05.015](https://doi.org/10.1016/j.jaridenv.2019.05.015)
- Kaoga, J., Olago, D., Ouma, G., Ouma, G., & Onono, J (2021). The evolving cultural values and their implications on the Maasai Pastoralists, Kajiado County, Kenya. *Scientific African*, Vol. 13, e00881.
DOI: [10.1016/j.sciaf.2021.e00881](https://doi.org/10.1016/j.sciaf.2021.e00881)
- Kassam, K.-A. S (2010). Pluralism, resilience, and the ecology of survival: case studies from the Pamir Mountains of Afghanistan. *Ecology and society*, Vol. 15, No. 2.
DOI: [10.5751/ES-03485-150208](https://doi.org/10.5751/ES-03485-150208)
- Keck, M., & Sakdapolrak, P (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 5-19.
DOI: [10.3112/erdkunde.2013.01.02](https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02)
- Khazanov, A. M (1994). *Nomads and the outside world*: University of Wisconsin Press.
DOI: [10.2307/2802414](https://doi.org/10.2307/2802414)
- Lattimore, O (2018). *Nomads and commissars: Mongolia revisited*: Pickle Partners Publishing.
<https://www.amazon.com/Nomads-Commissars-Revisited-Owen-Lattimore/dp/1258191563>
- Lucini, B (2013). Social capital and sociological resilience in megacities context. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, Vol. 4. No. 1, 58-71.
DOI: <https://doi.org/10.1108/17595901311299008>
- Marzi, R., Rezaei, M., & Haghani, T (2024). Explaining Co-Relationship between the Visual Complexity of Townscape and its Physical Identity (Case Study: The Historical Core of Kermanshah City). *Sustainable Development of Geographical Environment*, Vol. 5, No. 9, 54-71.
DOI: [10.22034/JUMES.2021.561686.1086](https://doi.org/10.22034/JUMES.2021.561686.1086)
- Mattalia, G., Volpato, G., Corvo, P., & Pieroni, A (2018). Interstitial but resilient: nomadic shepherds in Piedmont (Northwest Italy) Amidst spatial and social marginalization. *Human Ecology*, Vol 46, No. 5, 747-757.
DOI: [10.1007/s10745-018-0024-9](https://doi.org/10.1007/s10745-018-0024-9)
- Miller, M., Taylor, A., Kearney, N., Paterson, G., Wells, M., Roe, L, ... Maguire, R (2007). Evaluation of the feasibility and acceptability of an oral care diary by patients during chemotherapy. *International journal of nursing studies*, Vol 44, No 5, 693-701.
DOI: [10.1016/j.ijnurstu.2006.01.009](https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2006.01.009)
- Mok, R. Y. K (2010). *Nomad in the city: composing an architectural dissonance*. Carleton University.
DOI: <https://doi.org/10.22215/etd/2010-08904>

- Morais-Storz, M., & Nguyen, N (2017). The role of unlearning in metamorphosis and strategic resilience. *The Learning Organization*, Vol 24, 93-106.
DOI:[10.1108/TLO-12-2016-0091](https://doi.org/10.1108/TLO-12-2016-0091)
- Myadar, O (2011). Imaginary nomads: Deconstructing the representation of Mongolia as a land of nomads. *Inner Asia*, Vol. 13, No. 2, 335-362.
<https://www.jstor.org/stable/24572098>
- Pashnova, A (2017). A nomad from within?: resilient identities in an interconnected world: Russian-speaking immigrant women in Italy (re)-constructing the self.
<https://api.semanticscholar.org/CorpusID:148467332>
- Pei, Q., Lee, H. F., Zhang, D. D., & Fei, J (2019). Climate change, state capacity and nomad-agriculturalist conflicts in Chinese history. *Quaternary International*, Vol. 508, 36-42.
DOI:[10.1016/j.quaint.2018.10.022](https://doi.org/10.1016/j.quaint.2018.10.022)
- Rezaei, M (2021). *Reviewing Design Process Theories: Discourses in Architecture, Urban Design and Planning Theories*. Cham: Springer.
<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-61916-9>
- Sapirstein, G (2006). Social resilience: the forgotten dimension of disaster risk reduction. *Jambá: Journal of Disaster Risk Studies*, Vol 1, No. 1, 54-63.
DOI:[10.4102/jamba.v1i1.8](https://doi.org/10.4102/jamba.v1i1.8)
- Semetsky, I (2008). *Nomadic education: Variations on a theme by Deleuze and Guattari*: BRILL.
<https://www.amazon.com/Nomadic-Education-Educational-Futures-Semetsky/dp/9087904118>
- Scholz, F., & Schlee, G (2015). Nomads and Nomadism in History. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)* (838-843). Oxford: Elsevier.
DOI:[10.1016/B978-0-08-097086-8.62018-4](https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.62018-4)
- Sherry, J. F., & Kozinets, R. V (2007). Comedy of the Commons: Nomadic Spirituality and the Burning Man Festival. In R. W. Belk & J. F. Sherry (Eds.), *Consumer Culture Theory (Vol. 11, 119-147)*: Emerald Group Publishing Limited.
<https://api.semanticscholar.org/CorpusID:132272662>
- Thevenin, M (2021). Animal mobility, human mobility: A geopolitical of sheep in Armenia. *Quaternary International*, Vol. 579, 99-114.
<https://doi.org/10.1016/j.quaint.2020.10.071>
- Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A (2004). Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and society*, Vol. 9, No. 2.
DOI:[10.5751/ES-00650-090205](https://doi.org/10.5751/ES-00650-090205)
- Warg Næss, M (2012). Chapter 6 Tibetan Nomads Facing an Uncertain Future: Impacts of Climate Change on the Qinghai-Tibetan Plateau. In A. Lamadrid & I. Kelman (Eds.), *Climate Change Modeling For Local Adaptation In The Hindu Kush-Himalayan Region (Vol. 11, 95-118)*: Emerald Group Publishing Limited.
DOI:[10.1108/S2040-7262\(2012\)0000011012](https://doi.org/10.1108/S2040-7262(2012)0000011012)
- Yang, L. E., Bork, H.-R., Fang, X., Mischke, S., Weinelt, M., & Wiesehöfer, J (2019). On the paleo-climatic/environmental impacts and socio-cultural system resilience along the Historical Silk Road. In *Socio-Environmental Dynamics along the Historical Silk Road (3-22)*: Springer, Cham.
DOI:[10.1007/978-3-030-00728-7_1](https://doi.org/10.1007/978-3-030-00728-7_1)